

Cultor

Voor-ganger in de liturgie van het land

Figuur:

De Franciscaner monnik Raymundus Lullus laat zich in de ploegvoor leiden door de goddelijke fluitspeler Hermes.

*Opera Chémica*¹ 1470.

Boer Bharadvaja richtte zich tot de Verhevene:

'Je beweert een landbouwer te zijn, maar wij zien je veldwerk niet.
Vertel ons eens wat over je veldwerk, zodat wij het leren kennen.'

(De Boeddha):

*'Vertrouwen is het zaad, ascese de regen,
onderscheidend inzicht is mijn juk en ploeg,
ingetogenheid is de dissel, de geest het tuig,
aandacht is mijn ploegschaar en prikstok.*

*Waakzaam in mijn woorden en daden,
beheerst bij het vullen van mijn maag
gebruik ik de waarheid om te wieden
en zachtmoedigheid om uit te spannen.*

*Energie is mijn ingespannen os,
die mij na gedane arbeid rust brengt.
Zij gaat zonder ooit nog terug te keren
naar de plaats waar geen verdriet meer is.*

*Aldus wordt dit veldwerk gedaan.
Doodloosheid is de vrucht ervan.
Na dit veldwerk verricht te hebben
wordt men bevrijd van alle lijden.'*

Khuddaka-Nikaya-I²

Om vast te stellen hoe ver de moderne natuurwaarneming ons heeft vervreemd van de oorspronkelijke religieuze ervaring, hoeven we ons alleen maar een beeld te vormen van hoe de H. Communie van brood en wijn wordt uitgebreid tot alle soorten van 'substantie'.

Eliade

Een groene oase tuurt als een wazig oog door windvlagen scherp zand.

Het blijkt een oude abdijhoeve; een parkachtig eiland te midden van een stoffige zandzee die moet uitgroeien tot een uitgestrekte nieuwbouwwijk.

Een ringdijk beschermt het groene eiland tegen het opdringerige opgespoten zand.

De Oase bestond uit een monumentale middeleeuwse abdij met een tuin en een kleine abdijhoeve. Het kloostergebouw en de boerderij genoten de bescherming van 'monument', de tuin van natuurreservaat.

De dorpshuizen in de buurt van de abdij waren al jaren gesloopt. De voormalige bewoners gehuisvest in de nieuwe stadswijk.

De nieuwbouw van glas en beton naderde gestaag de monumentale Oase en de abdij moest als vreemde eend in de bijt zien te overleven.

Het leek erop dat dit overleven gereduceerd zou worden tot de functie van een monument en een stadspark.

De vroegere dorpsbewoners waren echter vastbesloten de Oase te behouden. Zij hadden de tuin, die vroeger door de monniken werd bewerkt, grotendeels omgezet in volkstuintjes.

Er was één enkele monnik in de Oase achtergebleven. Alle anderen, de meeste van hen reeds hoogbejaard, hadden in andere kloosters een goed onderkomen gevonden.

De enige achtergebleven monnik, die ik hier voortaan kortweg Monnik noem, had verkozen te blijven. Hij was erg aan de Oase gehecht, niet in de laatste plaats omdat hij in de abdijhoeve was geboren en opgegroeid. Zijn voorouders hadden als pachters de abdijhoeve eeuwenlang bewerkt.

Monnik kwam bij mij op het eerste gezicht over als een levend fossiel, waarin twee uitstervende culturen overleven door zich te verenigen. Enerzijds is dat de cultuur van de traditionele plantentelers en anderzijds de spirituele traditie van de contemplatieve monniken.

Monnik beheert de Oase als een soort spiritueel natuurreservaat; want, overtuigd als hij is van de overlevingskansen van de Oase, heeft hij ook mij voor zijn zaak weten te winnen.

Het opmerkelijke van, wat ik maar zijn 'roepingsverhaal' noem, was dat het in de eerste plaats lijkt te draaien om iets dat je in zo'n verband het minst zou verwachten.

Dat iets is namelijk een stoffelijk iets.

Inmiddels ben ik het 'substantie van hemelse of goddelijke herkomst' gaan noemen.

En, hoewel alom tegenwoordig en tastbaar, is deze substantie toch moeilijk in zuivere vorm te verkrijgen. De extractie of raffinage van de substantie uit de ruwe grondstof is een langdurig proces, zeg maar gerust een levenswerk, dat zowel natuurlijk als spiritueel van aard is.

In gezuiverde vorm is de substantie zo'n kostbaar goed dat haar uitwerking op het bewustzijnsniveau merkbaar is.

Monnik wist mij ervan te overtuigen dat de substantie ondermeer aanwezig is in de waterbron van de oude abdij. Sommigen beweren zelfs dat ze het proeven aan de smaak van het water. Eeuwen geleden zouden de eerste monniken erdoor zijn aangetrokken en tot op de huidige dag bindt het een groepje volkstuinders aan deze plaats.

Ik liet de idee van de goddelijke substantie eerst een tijd op mij inwerken.

Na een gewenningsperiode waarin ik mijn nogal abstracte godsvoorstelling had uitgebreid met het beeld van het goddelijke dat ook in geologische en biologische verschijnselen aanwezig was, kreeg ik meer begrip voor het godsbeeld van de oertijdse mens.

Zo vanzelfsprekend als een abstract godsdeed is voor de moderne wetenschapper, zo voor de hand liggend is de goddelijke substantie voor de oertijdse plantenteler. Toen het inzicht van de goddelijke aanwezigheid in de natuur eenmaal goed tot me was doorgedrongen vond ik het streven van Monnik in zijn Oase lang zo gek nog niet. Hij probeerde het oertijdse godsbeeld nieuw leven in te blazen door religieuze activiteiten te baseren op water, grond, planten en voedsel. Hiermee haalde hij de theologie uit haar hoge ivoren toren en zette haar terug met de voeten op de grond. Dat is de grond van het tastbare concrete bestaan waar iedereen dagelijks mee te maken heeft.

In de oertijd draaide het hele dagelijkse bestaan om de voedselvoorziening en er was weinig anders voorhanden dat zich leende voor religieuze verdieping. Het grote mysterie van leven en gezondheid werd haast automatisch gekoppeld aan de vraag naar de meest adequate voedselvoorziening.

Maar wat is 'adequaat'?

Voor elk denkend wezen rijst al snel de vraag naar de inhoud van het voedsel. Immers het grootste deel van het voedsel verdwijnt weer als ontlasting. Vanwaar deze verspilling? En vooral de vraag welke stof er nu feitelijk in het lichaam achterblijft en deel gaat uitmaken van het gestel. Kennis over de aard van de door het lichaam opgenomen ingrediënten zou niet alleen iets van de nieuwsgierigheid bevredigen maar het zou ook de basis kunnen leggen voor een vorm van voedselvoorziening die zich direct kan gaan richten op de verwerving van die essentie. Dat is wat de alchemisten altijd hebben gezocht en zij noemden het de kwintessens of de quinta (vijfde) essentia. Indien men een groot gedeelte van de essentiële substantie in geraffineerde vorm zou kunnen eten zou terstond een groot gedeelte van de dagelijkse inspanning op het land en in de keuken overbodig worden. Een hoopvol perspectief dat de mensheid sedert de uitvinding van de landbouw najaagt. De aantrekkingskracht van een uitgezuiverde voedzame essentie houdt de mens nog altijd bezig. Het ligt voor de hand dat de oertijdse mens nergens meer naar op zoek was dan juist naar die substantie. Het was voor zijn levensgeluk van zo'n wezenlijk belang dat we ons erover zouden moeten verbazen als niét op een of andere wijze een verbinding met de religie zou zijn ontstaan.

Religie was iets concreets en natuurlijk en gaf een verdiepende betekenis aan het dagelijkse leven. Geen wonder dus dat de mysterieuze substantie in de voeding op een gegeven moment boven de betekenis van alle andere stoffen verheven werd.

De verheffing van zo'n natuurlijke substantie tot een godsdienstig niveau maakt ons duidelijk hoezeer het hemelse en aardse met elkaar waren verweven.

Geen wonder eigenlijk dat zo'n aspect van de religie een grote aantrekkingskracht op Monnik uitoefent. Evenmin verbaast het mij dat hij intussen een kleine schare enthousiaste volgelingen heeft gekregen. Een schare die door buitenstaanders overigens met de nodige argwaan bekeken wordt.

Maar laten we eerst terugkeren naar wat Monnik zelf zegt over de herkomst van de voedingssubstantie. Hij formuleerde het ongeveer zo:

1

“We weten dat de religie in staat is een zeer wezenlijk inzicht van het concrete alledaagse te verheffen tot een speciale status. Een bepaald inzicht krijgt dan een heilige status; een status die we tegenwoordig aan een natuurwet of dogma zouden toekennen. Zodra we dit fenomeen van de verheffing als een aannemelijke gang van zaken beschouwen kunnen we met enig perspectief de vraag beantwoorden naar de hérkomst van de substantie.

De oertijdse mens zag de substantie als een mysterieuze kracht. Daar deze kracht een leven gevende en gezond makende uitwerking had werd de substantie op een voetstuk geplaatst. Die verheffing was een soort wijding waarvoor men -in begrijpelijk eigenbelang- eerbied behoorde te hebben. Aldus kreeg de substantie vanwege zijn levenskracht een goddelijke of hemelse status.

De mythologie geeft ons een indruk welke gedachtegang hierachter moet hebben gezeten. Volgens de oude plattelandsmeythen trok de mens zijn persoonlijke ervaringskennis simpelweg door en bouwde daaruit een begrip op van een godheid.

De ervaring leerde dat het leven was gebaat bij een aanhoudende opeenhoping van de levenskrachtige substantie. Je zoekt steeds zo veel mogelijk van het meest voedzame bij elkaar en als je lichaam het kan opnemen blijkt het bevorderlijk voor je gezondheid en levensduur. Omdat de substantie de gezondheid van lichaam en geest bevorderde, werd zij -zo lijkt het mij- op den duur meer en meer gezien als een goddelijke oerstof die van de hemel of het paradijs afkomstig moest zijn.

De accumulatie van substantie werd daardoor ook een maatstaf voor de spirituele ontwikkeling van de persoon. De groei van wijsheid en zelfheiliging werd gezien als resultaat van de inname van de substantie. Er was uiteraard meer voor nodig dan gezond eten maar dat voedsel zag men wel als een voorwaarde.

Het is vanzelfsprekend dat men, zodra men het béstaan van de substantie eenmaal heeft aanvaard, de vraag naar het óntstaan ervan in dezelfde lijn probeert te beantwoorden. Dat betekende uiteraard dat men de substantie een goddelijke oorsprong toedacht. Is het dan nog een wonder dat deze op den duur ook in verband werd gebracht met het ontstaan van de wereld? Het ontstaan van de wereld -zo dacht men uiteindelijk- viel samen met de verspreiding van de heilig makende substantie over het universum.

Omdat de mens de ophoping van de substantie in zichzelf ook zag als een proces van spirituele groei was het nog maar een kleine stap te denken dat de ultieme uitkomst van dit proces de mens steeds dichter bij God zou brengen. De heilige mens zou daarom iemand zijn die een zeer hoge concentratie van de substantie in het lichaam heeft opgebouwd. De bewustzijnsverlichting werd denkbaar als een gevolg van de drempeloverschrijding van de kritische massa van de substantie.

Tegenwoordig staat onze ontwikkeling haast als vanzelfsprekend in het teken van een groei op basis van puur geestelijke elementen. Maar we moeten bedenken dat een ontwikkeling op grond van stoffelijke elementen eertijds eenzelfde soort vanzelfsprekendheid was. Immers de oertijdse mens kende geen onlichamelijke of onnatuurlijke groeiprocessen. Bijgevolg bracht hij zijn toestand van beleving of 'bewustzijn' even 'logisch' in verband met zijn voeding als wij de bewustzijnstoestand in verband brengen met de groei van kennis. De oertijdse mens had op die manier een 'godsbeeld' uitgevonden: de godheid met een 'lichaam' dat voor honderd procent bestond uit de oersubstantie.'

Ik had de uiteenzetting van Monnik met stijgende verbazing aangehoord maar zag mezelf hier omringd met volkstuintjes vol groenten fruit en kruiden. Ook liepen er kuurbadgasten rond en daaruit begreep ik dat Monnik het had over een concrete praktijk en niet over een of andere wereldvreemde scheppingstheorie.

Ik had lange tijd nodig om het idee te laten bezinken van een godheid met een lichaam van supervoedzame substantie. Ik had enige weet van de alimentaire theologie, maar dit ging erg ver. Wel kon ik snel wennen aan de gedachte dat de zelfheiliging in verband werd gebracht met een oersubstantie die via de dagelijkse werken van het land en de keuken in het lichaam kwam en diende als een soort heiligmakend substraat. Een afdoende biologische verklaring voor de bewustzijnsverlichting is nog niet voorhanden. De recente bevindingen van neurologen die spirituele hersenactiviteit zichtbaar maken in hersenscans maken de invloed van de voeding echter geloofwaardiger dan toen we de religieuze ervaring nog geheel tot het terrein van de onlichamelijke ziel of geest toedachten.¹

Maar naar gelang ik mij verder begon in te leven in de 'alimentaire theologie' van de oermens kwamen er ook praktische vragen bij mij op. De eerste praktische vraag betrof de natuurlijke 'schaarste' van de goddelijke oerstof.

Uitgaande van de scheppingsmythe van het versnipperde oerlichaam zou men moeten aannemen dat, naar gelang er meer zelfheilende plantenteelt werd bedreven, de groeiende omvang van de mensheid zou oplopen tegen een natuurlijke uitputting van de oerstof. De oerstof zou immers 'in illo tempore' eenmalig en in een beperkte gegeven hoeveelheid -zoals in de oerknal- over de kosmos zijn uitgezaaid. Zou deze natuurlijke schaarste aan nutriënten de spirituele evolutie van de mensheid uiteindelijk niet vertragen of zelfs uitdoven?

Toen deze vraag bij mij opkwam realiseerde ik mij meteen dat de oertijdse plantentelers op zo'n praktisch probleem ongetwijfeld een antwoord hadden bedacht. Toen ik de vraag stelde reageerde Monnik als verwacht.

Minzaam lachend knikte hij vele malen achter elkaar en zei:

'Deze vraag had ik verwacht want ik heb ze mezelf ook vele malen gesteld. Net als over het voorgaande is ook over deze kwestie in de mythologie en godsdienstfenomenologie wel het een en ander te vinden. Maar voor we zoiets kunnen vinden moeten we eerst de vraag omzetten in een praktische kwestie en deze kwestie met het oude boerenverstand analyseren. Pas dan komen we op een vraag die zich leent voor verder onderzoek.

De literatuur handelt over de aloude levensvragen zoals eeuwigheid, vergankelijkheid en onsterfelijkheid. Op het eerste gezicht heeft dit alles echter niets te maken met onze substantie en zijn nutritionele levenskracht.

Het verband tussen enerzijds dit onmetelijk abstracte en anderzijds het tastbare stoffelijke kwam ik op het spoor tijdens mijn werk in de Oase. Onze lijfspreuk '*Ora et Labora*' kreeg steeds meer inhoud toen ik mij tijdens het dagelijkse werk in de tuin ging afvragen waar en hoe de heilig makende voedingssubstantie zou kunnen zijn.

Als ik bijvoorbeeld de rupsen van de koolplanten ga schudden en ze aan de kippen voer vraag ik mij af of op die manier de oerstof in de kip wordt opgehoopt. En als ik het kippenei eet denk ik dankbaar aan al het moeizame inzamelwerk dat de koolplant, de rups en de kip voor mij hebben verricht.

¹ Sedert de uitvinding van het prion weten we dat er stoffen in het voedsel zitten die alle drempels in het lichaam passeren en uiteindelijk de hersenactiviteit ingrijpend beïnvloeden. Niet dat het gedrag van de schapen, koeien en mensen die het BSE binnen kregen iets van religieuze ervaringen heeft, maar het fysiologisch mechanisme als zodanig zegt tin deze context iets over de (on)mogelijkheid van de door de oertijdse mens gedachte relaties.

Je begrijpt dat mijn gedachten dan ook uitgaan naar de niet-vegetariërs. Zouden zij door het eten van vlees geen voorsprong nemen op de vegetariërs? De carnivoren zouden de accumulatie van substantie vanuit die gedachtegang immers alleen maar kunnen versnellen. Maar dat idee stond me tegen omdat zo iets me deed denken aan de kannibalen die mensen aten om zich de voortreffelijke eigenschappen van hun slachtoffers toe te eigenen.

Nee, liever mediteer ik over de levenskracht in het bronwater dat ik in de droge tijd dagelijks over de planten uitgiet. Tijdens dit werk zie ik hoe de plantenwortels de levenskracht van de bron uit het water filteren en zich ermee voeden. Het bronwater heeft, voor het in de Oase naar boven komt, al een lange ondergrondse reis achter de rug. Gedurende die reis lost het water kostbare mineralen uit vele aardlagen op en brengt deze naar de bron. Aldus bezien is de bron zo iets als een grote plant met lange wortels die diep in het aardse gesteente doordringt om er de substantiële levenskrachten te verzamelen.

Aan het eindpunt van deze lange worteladers bevindt zich de heilige kraan waar de pelgrims al eeuwen naar toe trekken om hun spirituele dorst te lessen. De planten in mijn tuin ben ik gaan zien als organismen die de substantie uit het water en de bodem zeven om op analoge wijze de spirituele honger te stillen. Deze functie -van filterende inzameling van levenskrachtige stoffen- zie ik ook in de keuken en in ons spijsverteringssysteem optreden. Alles lijkt erop gericht te zijn de substantie uit de ruwe stof vrij te maken. De dieren kunnen er nog tussen zitten omdat ook zij een bijdrage leveren in de filtering van de substantie.

De mens heeft met de uitvinding van het vuur een grote sprong voorwaarts gemaakt in dit heilig makende raffinageproces. Door het koken is het voedsel beter verteerbaar geworden en ook is het aantal eetbare producten sterk uitgebreid. Het koken heeft dus een extra hoeveelheid van de substantie voor de mens ontsloten. Geen wonder dat de oertijdse mens dit inzicht -net als dat van de substantie- wilde verheffen tot een status van heiligheid. Het 'Heilige Vuur' leverde een geweldige besparing aan arbeid. Immers van hetzelfde voedsel werd, dankzij het koken, veel meer door het lichaam opgenomen. Het vuur opende voor de spirituele groei een methode van versnelling. Dit inzicht verspreidde zich als een lopend vuurtje over de hele wereld. Met dit koken ontstond de idee dat de mens gedurende zijn leven veel meer zou kunnen bereiken dan tevoren. Het vuur bracht de zelfheiliging en verlichting een stuk dichterbij. Maar vooral ook beseftte men toen dat de mensheid niet langer gebukt hoefde te gaan onder het idee dat de bevolkingsgroei eens moest leiden tot schaarste van de substantie. Met het vuur was het vertrouwen geboren in wat we nu de technische vooruitgang noemen.

Waarschijnlijk heeft de oertijdse mens kort na de beheersing van het kookvuur nog een belangrijke ontdekking gedaan over de aard van de heilige substantie. Met het koken ontstonden er verbrandingsresten en die kwamen ondermeer terecht bij de voedselleverende planten. Het is dan nog steeds een kwestie van tijd voor men een keer de samenloop van omstandigheden treft dat het verband zichtbaar wordt tussen de plantengroei en de gift van de verbrandingsresten. De as geeft, net als veemest, een opmerkelijke opbrengstverbetering van de voedselplanten. Het lijkt waarschijnlijk dat deze ontdekking spoedig volgde op de introductie van het kookvuur. Het idee van een opbrengstverhogende of groeiversnellende stof was toen waarschijnlijk al bekend. Immers de jagers moeten al vastgesteld hebben dat op plaatsen waar veel dieren bijeenkwamen, zoals drinkplaatsen, de planten onder invloed van de uitwerpselen sneller groeiden.

Deze laatste constatering maakte echter ook duidelijk dat de waardevolle voedingssubstantie niet volledig uit het voedsel werd opgenomen. En dat benadrukt dat veel inspanning van de

paleolithische en vroeg neolithische mens overbodig zou worden zodra men de beschikking kreeg over een betere filtermethode.

Het is bekend uit de mythologie dat de oertijdse mens zocht naar vruchten die volledig uit substantie bestonden. Oude Chinese mythen spreken in dat verband van paradijselijke verblijven waar het voedsel zo puur was dat de mensen anusloos waren. Het paradijs kende planten met zo'n hoog substantiegehalte dat er voedsel in overvloed was zonder dat men er voor hoefde te werken.

Na beheersing van het vuur stelde men vast dat de veemest ook uitstekende brandstof was. Maar toen bleek dat deze as nog steeds het vermogen bezat de planten beter te laten groeien. Deze verrassende opbrengstverhoging lijkt veel op het effect van de toevallige gift van veemest. Op de plaatsen waar men met beide ervaring opdeed zal men terstond hebben gedacht dat dezelfde soort stoffen in het geding waren.

De extra opbrengst aan substantie, dankzij de mest en de as, maakte de mens iets duidelijk over een welhaast onvoorstelbare eigenschap van de substantie. En dát bevestigde alleen maar hun eerste inzicht over de goddelijke herkomst van deze kostbare stof. De groeiversnelling van de as maakte namelijk duidelijk dat het om stoffen ging die vuurbestendig waren.

Vuurbestendigheid gold reeds vanouds als een bovenmenselijke eigenschap. Maar de ervaring dat verbrandingsresten de groei van op zichzelf kwetsbare planten konden bevorderen gaf voedsel aan de idee dat de substantie bovennatuurlijke levenskracht bevatte. Immers vuurbestendigheid betekent weinig minder dan eeuwigheid of onvergankelijkheid. Sterker nog, omdat deze onvergankelijke substantie aan plant, dier en mens levenskracht gaf schreef men de substantie het vermogen toe de onsterfelijkheid te bevorderen. Via het kookvuur en de bemesting met as kwam de mens dus op het idee dat er in zijn voedsel een potentiële levenskracht zat die direct kon bijdragen aan de verwerving van een eeuwig leven.'

Toen Monnik deze gedragen conclusie uitsprak keek hij mij lachend aan, ten teken dat hij de vérstrekkende ernst van zijn woorden enigszins relativeerde.

Ik had zijn relaas echter met stijgende interesse aangehoord en realiseerde me dat de oertijdse religie op natuurlijke wijze verweven moest zijn met de belangrijkste inzichten over de voedselvoorziening. Ik had echter nooit stilgestaan bij de mogelijkheid dat de diepzinnige inzichten van deze levensbeschouwing zo diep verankerd konden zijn in de archaische natuuroppvatting. Mijn aanwezigheid in deze oude oase met zijn heilige bron en hobbytuintjes droeg ertoe bij dat ik de 'substantiële' levensbeschouwing kon ervaren als natuurlijk en waarachtig.

De woorden van Monnik hadden iets profetisch. Ze klonken als een geluid van een andere wereld, maar tegelijk brachten ze iets over van een hoopvol perspectief. Een perspectief om zich te ontworstelen aan de dominantie van abstracte leerstelsels. Een perspectief ook om in de natuurlijke dagelijkse gang van zaken contact te kunnen ervaren met het gewijde en het heilige. In plaats van het religieuze alleen maar te kunnen overdenken bood de oertijdse beschouwing van voeding en natuuromgang een aangrijpingspunt voor de concrete zintuiglijke ervaring van het verhevene of het heilige.

Monnik merkte dat ik heen en weer werd geslingerd tussen de twee uitersten van zijn relaas. Enerzijds de bizar en magisch klinkende uitleg over de mysterieuze substantie en anderzijds de aantrekkingskracht van een religie die zich baseert op het concrete alledaagse zonder een beroep te doen op leerstellingen.

Monnik wilde mij een handje helpen en zei:

'Je moet niet denken dat ik me beroep op een of andere ecotheologie of milieufilosofie. Het is dankzij mijn jeugd op de boerderij dat ik nog een laatste zaadje heb kunnen meepikken van de archaïsche landbouw. Tijdens mijn werk als tuinmonnik is dit zaadje gaan kiemen en het groeide in de loop der jaren uit tot een levensvatbare plant. Enkele takken en wortels van deze plant heb ik je getoond. Er zijn er nog veel meer. Mijn ervaring is dat de oertijdse religie kan inspireren tot een waarachtige godsdienst.

Het inzamelen van substantie lijkt op het eerste gezicht misschien wat banaal maar op grond van mijn persoonlijke bevindingen durf ik te stellen dat het niet zo is. Integendeel, ik ben er intussen van overtuigd dat mijn spirituele ontwikkeling op de 'substantiële' gronden is gebaseerd.'

Ik was er intussen van overtuigd dat Monnik erg interessante pionierservaringen had opgedaan. Ik wilde graag kennis nemen van nog andere takken en wortels van de plant die hij uit het archaïsche zaad weer tot leven had gewekt.

Monnik amuseerde zich uitstekend met mijn bezoek. Hij kon goed met mij meevoelen omdat hij in zijn lange loopbaan als benedictijn veelvuldig had moeten afrekenen met de bezwaren die vanuit de christelijke theologie tegen zijn opvattingen werden ingebracht. Hij zei: 'Je moet niet teveel opzien tegen een stoffelijke benadering van de religie. Bedenk dat Jezus op de vooravond van zijn dood een maaltijd bereidde en zijn leerlingen voorhield dat ze hem moesten blijven gedenken middels eten en drinken. En zie wat men ervan heeft gemaakt. Van de maaltijd is niet veel meer over dan een kruimel droog brood. Voor de rest vult men de heilige tijd van het sacrament met woorden. Was Jezus' voorbeeld dan niet duidelijk genoeg? Wilde hij met die heilige maaltijd niet juist een opwaardering geven aan de kwijnende tradities van de natuurreligie? Hij gaf nota bene expliciet te kennen dat het eten en drinken moeten worden beschouwd als zijn eigen lichaam en bloed. Duidelijker had hij het toch niet kunnen zeggen. Zijn woorden, die het gewicht meekregen van een laatste wilsbeschikking, hielden in dat Hij tegen de joodse schriftgeleerden inging. Hij gaf te kennen dat we eten en drinken moeten beschouwen als dagelijks middel van zelfheiliging. Door dit voedsel met zijn eigen lichaam te vergelijken benadrukte hij nog eens de oertijdse visie op de veronderstelde goddelijke aanwezigheid in de voedingssubstantie.

Dat na enkele eeuwen het sacramentele eten van tafel werd geveegd om plaats te maken voor lezingen, gebeden en preken is weliswaar begrijpelijk vanuit de joodse en Griekse invloeden, maar het is zeker geen evangelische noodzaak. De schrift haalt immers Jezus aan die bij het avondmaal zegt: 'dit brood is mijn lichaam'. Vervolgens brak hij het lichaamsbrood in stukken en gaf zijn leerlingen te eten. Met het verzoek dit sacrament te blijven herhalen bekennt Jezus zich tot de oertijdse landbouwersreligie die stelt dat de spirituele zelfontwikkeling wordt gevoed door de heiligende voedselsubstantie.'

De verwijzing naar de christelijke Avondmaalsviering sprak mij wel aan. De rituelen van jagers en plantentelers leken me daardoor ook minder bizar en wereldvreemd. In de mis was veel van de oertijdse riten op een of andere wijze, vooral symbolisch weliswaar, toch nog terug te vinden. Dit gaf mij het gevoel dat mijn wereld in verbinding was blijven staan met die van de oertijdse mens. Dit gevoel werd later steeds belangrijker naarmate ik mij verdiepte in andere symbolische verwijzingen naar de oertijd. Het dunne rode draadje van de symbolen verbindt ons met de oude rituelen van de natuurreligie. Deze verbinding gebruik ik als een uitnodiging de religie van de prehistorische mens te benaderen als een waardevolle schat. Een schat, die we nog steeds kunnen opgraven. Nu de

behoefte aan concrete spiritualiteit zo evident is wordt de oude religie van de natuurmens andermaal een inspiratiebron.

Ik maakte Monnik duidelijk dat ik in de eucharistieviering veel herkende van de oude rituelen. Ik begreep dat de communie verwees naar de rituele maaltijden van het 'eten van de Goden'. Dit bracht me op de vraag naar een ander gedeelte van de mis, het gedeelte dat aan de consecratie en communie van het voedsel vooraf gaat: de offerande. Mijn vraag naar het verband tussen offerande en communie verbaasde Monnik helemaal niet.

Hij zei: 'Het is voor mij vanzelfsprekend dat het offer aan de Goden vooraf gaat aan de maaltijd. Vanouds is het zo geweest dat het mooiste en het beste van de jacht en de akker aan de goden werd gegeven. Het offeren van de eerste vruchten op het altaar bestaat in primitieve culturen immers nog steeds. Met het offer geeft de mens het beste weg en biedt het God aan, tegelijk met de smeekbede er iets voor terug te mogen krijgen. We moeten dit in verband brengen met de bezorgdheid van de oertijdse mens betreffende het doden van dieren en planten. De mens zag al vroeg in dat de continuïteit van zijn voedselvoorziening afhankelijk was van het mysterieuze voortplantingsvermogen van planten en dieren. Het doden van planten en dieren ging altijd samen met de angst dat de voortplanting in gevaar kwam. De ervaringen met de overbevising, de overbegrazing en dergelijke waren uiteraard debet aan die bezorgdheid. Men zag de kiemkracht van de planten en de voortplanting van de dieren als een dankbaar geschenk van de hemel. Maar dit geschenk was nooit vanzelfsprekend. Zowel het menselijk ingrijpen als de weersomstandigheden konden de voedselvoorziening ernstig in gevaar brengen. Iemand die zich in een lange droge tijd vergreep aan de voorraad zaaizaad of fokdieren haalde de basis onder zijn bestaan weg. Men noemde de gevolgen hiervan misschien 'de wrake Gods' of iets dergelijks. Ook hier ging het weer zo dat de belangrijkste oertijdse natuurinzichten een goddelijk aureool kregen om eerbied af te dwingen. Die eerbied moest de mens in moeilijke tijden ervan weerhouden de natuurlijke grens tussen goed en kwaad te negeren.

Omdat ondanks alles het gevaar van een onvoorspelbare natuur altijd op de loer lag maakte de mens bij elke maaltijd zijn eerbied voor de heilige natuurwetten aan de goden kenbaar. Deze eerbied kwam tot uitdrukking in het niét consumeren van de beste zaden, vruchten en dieren. Men bood de goden als het ware z'n beste zaai- en fokmateriaal aan en smeekte tegelijk om de toekomstige productiviteit. Zonder de zegen van boven moest men immers maar afwachten of de vruchtbaarheid van dit offerproduct zou voortbestaan.

Van lieverlee is men de koppeling tussen offerproduct en voortplantingszegen misschien vergeten omdat het vertrouwen in de voortplanting nimmer werd geschaad. Dat kan de reden zijn waarom veel beschrijvingen van oude rituelen kortweg vaststellen dat het enkel gaat om een offer ter compensatie van het schuldgevoel vanwege het doden. Die compensatie licht men doorgaans toe door te stellen dat de geesten van de gestorvenen opstijgen naar de goden en daar verslag uitbrengen van de wijze waarop zij aan hun eind zijn gekomen. Ik denk dat men hiermee echter niet doelt op het doden als zodanig maar op de eerbied voor de natuur in ruimere zin. Het doden valt immers moeilijk te vergoelijken en de idee dat de goden zich met kleine offertjes laten paaien is ook wat naïef. Mijns inziens gaat de offerande aan de communie vooraf om uit te drukken dat het beste deel van de oogst opzij moet worden gezet omwille van ('de zegen van de goden') het zekerstellen van de toekomstige oogst.

Veel oude rituelen waarvan we met zekerheid weten dat ze betrekking hebben op het zaadgoed lijken veel op de offerandes met hun smeekbedes. Van sommige -nog bestaande- riten weten we dat de zaden worden gemengd met as of rivierslib. Deze stoffen bevorderen de conservering en

ontsmetting en geven nog wat extra vruchtbaarheid tijdens het kiemstadium. Weinig twijfels dus over de betekenis van dit soort offers.'

Ik had me voorheen nooit gerealiseerd dat de offerande een vooruitblik was op het toekomstige groeiseizoen. Ik stelde me altijd tevreden met de gedachte dat men de goden gunstig wilde stemmen door ze aan tafel als eerste te bedienen. Maar nu realiseerde ik mij dat ik de offerande ook vaak in verband bracht met de brandoffers waarover in de bijbel zo vaak sprake is. Daarom wees ik Monnik op het feit dat het brandoffer de kiemkracht van het zaaizaad zou kunnen vernietigen.

Monnik zei: 'Dat is een reden waarom offerande en consecratie volledig van elkaar zijn gescheiden. De spijzen van de offerande zijn nog niet gekookt of gebakken zoals het voedsel voor de communie. Maar ik neem aan dat uw probleem daarmee nog niet is opgelost. De brandoffers vernietigen immers elk organisch leven en kunnen dus niets van doen hebben gehad met het reserveren van zaaizaad. We hebben hier echter te maken met een verschil tussen de paleolithische en de neolithische mens. In het Paleolithicum bood men het brandoffer met de smeekbede aan om nieuwe dieren geboren te laten worden. De geest van het gedode dier moest als het ware door de goden in een nieuw dier weer tot leven worden gewekt.'

Ik begreep dat het voor Monnik allemaal duidelijk was, maar bij mij waren toch nog twijfels blijven bestaan. Vooral de overgang van de brandoffers naar de offerrituelen van voedsel en zaad bleef een vraagteken. Daarom vroeg ik Monnik of het brandoffer niet evengoed als een deel van de maaltijd zelf kon worden opgevat. Monnik knikte begrijpend bij deze vraag en keek een tijdlang zwijgend voor zich uit. Meer nog dan voorheen wilde hij zijn woorden weloverwogen kiezen. Toen zei hij: 'Dit is een moeilijke kwestie waar ikzelf jaren mee heb rondgelopen. Ik moet je bekennen zelf nog niet geheel overtuigd te zijn van het antwoord dat ik je ga geven. Thans denk ik dat het als volgt zit.

Eerst hebben we de uitvinding gehad van het vuur en de mens paste dit toe bij het koken van voedsel. Dit kookvuur leerde hem dat er veel meer voedingssubstantie uit hetzelfde voedsel kon komen dan in ongekookte vorm. Vrij snel werd echter duidelijk dat bij verbranding van hout, afval en dergelijke de as ook nog eens een extra groei aan de voedselplant gaf. Ongetwijfeld kwamen er toen verhalen in omloop over de extra substantie die door het magische vuur aan het voedsel en de as werd overgedragen. Maar laten we ons niet te veel aantrekken van die verhalen en ons liever beperken tot wat men aan feiten vaststelde.

Welnu de feiten waren dat het vuur meer substantie uit voedsel vrijmaakte en tegelijk groeizame as leverde voor de planten. Na de uitvinding van het kookvuur ontstond er een complete keukengodsdienst. Veel gesofisticeerde kookculturen leverden prestaties waarvan we nog dagelijks kunnen smullen.

Voor de oertijdse religieuze mens was het aanrecht tegelijk het altaar waar elke maaltijd werd geconsacreerd als ware het een hostie. Men kwam in de greep van de heilig makende substantie en ging zich steeds meer verdiepen in de mogelijkheid met betere kooktechnieken en verfijnde recepten meer substantie uit de ruwe grondstof vrij te maken. Je zult je wel kunnen voorstellen dat als je eenmaal deze weg bent ingeslagen, het geloof in de goddelijke substantie steeds sterker wordt. Betere bereidingstechnieken bezorgden de verzamelaars en telers behalve arbeidsbesparing ook een betere gezondheid en een langer leven. Wie zou zo'n levensbeschouwing kunnen weerstaan? Met minder inspanning meer gezondheid verwerven, dat behoefde uiteraard weinig rechtvaardiging.

Zelf denk ik dat de mens toen een begin kan hebben gemaakt met een soort toegepaste alimentaire theologie. De onzichtbare, maar tegelijk zo smaakvolle substantie werd van lieverlee de hoofdzaak van elke levensbeschouwing.

Ik denk dat de mens niet wilde blijven steken bij de opvatting dat de spirituele groei alleen met eten kan worden gevoed. Waarschijnlijk ging men zich al spoedig een voorstelling vormen van de processen die de vrijmaking en accumulatie van de substantie bevorderen. Men kwam door middel van ervaringen tot het inzicht dat de substantie zich in het menselijk lichaam ophoopt en bijdraagt aan de lichamelijke en geestelijke gezondheid.

Uiteraard is men zich gaan afvragen wat er met de substantie zou gebeuren nadat de betrokkene kwam te overlijden. Als we deze vraag bezien tegen de achtergrond van de kennis over de uitwerking van de as op het akkerland komen we al snel op dezelfde gedachte als de oertijdse plantenteler. Waarom zou men niet de lijken van de overlevenden verbranden om op die wijze substantie vrij te maken ten behoeve van de nabestaanden?

Ik weet niet wat de mensen ertoe bewoog tot de eerste crematies over te gaan. Maar als ik me probeer in te leven in de situatie van een mens die kortelings het kookvuur heeft uitgevonden stel ik me er wel iets bij voor. De hogere voedingswaarde van het gekookte voedsel 'bewees' al dat er 'technische vooruitgang' mogelijk was op het terrein van de spirituele groei. Die technische vooruitgang voltrok zich zowel in de keuken als op de akker. De opbrengstverhoging van de keuken-as stelde de mens uiteraard voor de vraag of de kwaliteit van om het even welke as afhankelijk zou zijn van de brandstof die men gebruikte. Ongetwijfeld heeft men verschillende soorten brandstof uitgeprobeerd om die vraag te beantwoorden. Maar het feit ligt voor de hand dat men ook heeft gedacht aan de lijkverbranding. Men was zich door het koken immers bewust geworden van het proces van ophoping van substantie in het lichaam. Niemand wist wat er na de dood met de substantie zou gebeuren. Ongetwijfeld heeft men wel eens vastgesteld dat planten op graven vaak beter groeien dan planten in de omgeving. Los van deze biologische aspecten zal men zich ook de vraag hebben gesteld hoe de levenswijsheid van de overledene het beste te kunnen overnemen. Mogelijk heeft men, zoals in het oude Egypte, gedacht aan conserveringstechnieken om te voorkomen dat met de decompositie van de substantie ook de geestelijke erfenis van de overledene zou vervallen.

Toen men de groeikracht van de as eenmaal begreep deed zich de mogelijkheid voor de substantie van de dode terug onder de mensen te brengen. Men hoefde daartoe enkel de as van de lijkverbranding over de akkers uit te strooien. De planten nemen de substantie uit de grond op en zodoende eet men de geaccumuleerde heiligheid van de voorouders. Het ligt voor de hand dat zowel het begraven van het lijk in de akkers als het verspreiden van de as van de crematie zich vanuit die opvatting heeft kunnen verspreiden.

In de mythen en rituelen sprak men meestal over de 'geesten' van de voorouders. Dit lijkt in strijd met de idee van de substantie maar we moeten bedenken dat deze beschrijvingen het eindproduct zijn van vele generaties historici die nooit goed raad hebben geweten met de oertijdse natuurreligie. Bovendien is het zo dat de prehistorische mens veelal sprak over de 'geest' in de zin van een werkzame kracht. En in een non-dualistische levensbeschouwing kan men de werkzaamheid van een substantie ook wel als 'geest' betitelen.

Er zijn ook rituelen bekend waar men bloed, vlees en botten van de doden onder de mensen verdeelde. Deze ingrediënten werden dan in de akkers begraven omdat men dacht dat dit voorspoed en geluk zou brengen. Maar hiervoor geldt iets dergelijks als voor het kannibalisme. Logisch gezien zou men misschien het beste verzekerd kunnen zijn van de substantie door het vlees van de doden

rechtstreeks te eten. Afgezien van de emotionele weerstand hiertegen is het ook waarschijnlijk dat men bang was daarmee de doodsoorzaak te eten en dan zou 'de boze geest' van deze dode weldra zijn volgende slachtoffer eisen. Met de crematie was elk besmettingsgevaar geweken. 'De boze geesten waren uitgerookt'. De substantie van de dode werd door het vuur gelouterd en ontdaan van alle zondige, profane verontreiniging. De as van het vuur kon dan op de akker alleen nog maar goed doen. Die constatering voedde de overtuiging dat de spirituele rijkdom van de voorouder ónvergankelijk -immers vuurbestendig- was. Mede hierdoor begon de gedachte veld te winnen dat de vruchtbaarheid van het akkerland sterk overeenkwam en verband moest houden met de geestelijke rijkdom en 'vrucht-baar-heid' van de mens.

Dit gegeven behoort tot wat later in z'n algemeenheid heet: de correspondentia van binnen en buiten. De oertijdse landbouwers kunnen dit principe van de correspondentia hebben afgeleid uit de jaarlijks terugkerende samenhang tussen voedingswaarde en bodemvruchtbaarheid. Men zal wel gedacht hebben dat de filterende werking van het maag-darmkanaal vergelijkbaar moest zijn met de filtering van de bodemdeeltjes door de plantenwortel. Beide filterprocessen zuiverden immers de substantie van de ruwe grondstof. Tegelijk werd men zich hierdoor meer bewust van de afhankelijkheid van plant en bodem. Immers de as zelf is, evenals de lijken, niet rechtstreeks eetbaar. De landbouwpraktijken werden hierdoor steeds meer gezien als een verlengstuk van het keukenwerk. De omweg van de as via plant en bodem bracht met zich mee dat ook de landbewerking tot een religieuze activiteit uitgroeide. Alle onderdelen van de voedselvoortbrenging bleken met elkaar te zijn verweven. En bijgevolg waren ze allemaal noodzakelijk in het kader van de inzameling van de heilige substantie. Het maakte niet meer uit of men kok, zaaier of ploeger was. Ieders werk werd gezien als een onmisbare schakel in de spirituele zelfontwikkeling.

In veel oude rituelen kan men tot op heden (symbolische) verwijzingen aantreffen naar de heilige landwerken. Hierin ontbreekt echter een duidelijke samenhangende kerngedachte. Deze kern was zo oud en misschien wel zo vanzelfsprekend dat men er niet meer naar verwees. En -zoals we uit onze eigen ervaringen met de christelijke rituelen kunnen opmaken- kan dit er op den duur toe leiden dat we de achterliggende grondgedachte uit het oog verliezen. Mogelijk is op die manier de kerngedachte over de substantie in de vergetelheid geraakt.'

Ik merkte op dat Monnik op dit punt een kleine adempauze nam en dat leek me het goede moment terug te komen op mijn eerdere vraag. Ik knoopte aan bij dit 'vergeten van de kerngedachte' en vroeg of we misschien ook zijn vergeten waarom men eertijds behalve lijkverbranding ook mensenoffers in praktijk bracht.

Monnik zei: 'Je stelt je vraag precies op het juiste moment. Ik denk dat we de mensenoffers het beste kunnen verklaren tegen de achtergrond van het streven de substantie van de hoogste kwaliteit te bemachtigen. We weten dat sommige primitieve volkeren de opvatting aanhingen dat iemands voortreffelijke eigenschappen werden overgedragen op degene door wie men om het leven werd gebracht. Dit gegeven is ons het beste bekend uit de overgeleverde heldenverhalen. De overwinnaar van een moedige krijger zou diens heldhaftigheid erven zodra hij zijn tegenstander doodde. Maar er zijn ook mythen waaruit blijkt dat dit gegeven zich niet beperkte tot het slagveld. Ook karaktertrekken als wijsheid, rechtschapenheid, en heiligheid werden geacht overdraagbaar te zijn via een 'moord'. Vanzelfsprekend kunnen we de oorsprong van deze gedachte niet meer nagaan, maar ik denk dat we ze in verband moeten brengen met de bestemming van het 'stoffelijk' overschot van de overledene.

Zodra we overtuigd zijn van het inzicht dat iemands geestelijke verworvenheden ook gebaseerd zijn op het eten van de voedingssubstantie, kunnen we een stap verder gaan in de overerving van iemands spirituele nalatenschap.

De oertijdse mens perfectioneerde zijn beheersing van het vuur op dezelfde wijze als zijn voeding. Vanuit het streven naar meer en zuiverder substantie zocht hij zowel nieuwe planten voor zijn maaltijd als nieuwe brandstoffen voor zijn vuur. Daar de meest begeerde substantie die was welke het meest bijdroeg aan de geestelijke groei vormden de stoffelijke overschotten van de hoogontwikkelde spirituele leiders de meest aantrekkelijke brandstof.

Je zult je dan misschien afvragen waarom iemand als Jezus aan de vooravond van zijn dood dan niet om een crematie heeft gevraagd. Maar dat was uiteraard omdat hij al had toegezegd op de derde dag te zullen verrijzen. Zoiets is in de mythologie nogal zeldzaam. Vaker komt het voor dat de koning of hogepriester al voor zijn dood aanbiedt te willen sterven. Op die manier hoeven zijn volgelingen niet langer te wachten op zijn geestelijke erfenis.

Uit de ethnologie kennen we het fenomeen van de koningsmoord (de Regicide). De Midden-Amerikaanse indianen deden indertijd de Europeanen verstandig staan van wat we bestempelen als het 'vrijwillige zelfoffer'. Dit zelfoffer van de meest vooraanstaande of de hoogst geachte leden van de gemeenschap kwam bij veel volkeren voor. Het betreft hier een fenomeen dat we mijns inziens in dit verband het beste kunnen begrijpen vanuit de rituelen rondom het stoffelijke overschot.

Zouden we ervan uitgaan dat hoogstaande persoonlijkheden hun geestelijke erfenis overdoen zónder het lichaam over te dragen dan kunnen we moeilijk verklaren waarom men zijn geestelijke leiders het leven zou willen benemen. Meer waarschijnlijk is het dat de oertijdse mens het idee had dat geestelijke vermogens sterk werden bepaald door lichamelijke aspecten. Het overdragen van spirituele inzichten zou daarom niet mogelijk zijn tenzij ook iets lichamelijks van de betrokken geestelijke leider overging. De verering van relieken lijkt mede daarop gebaseerd. Nog steeds geloven veel mensen dat de nabijheid of de aanraking van een reliek nodig is om de spirituele kracht van de betrokken heilige te ontvangen.

Wat we er ook van denken, ook tegenwoordig is het paradigma van onze geesteswetenschap aangaande het onstoffelijke bestaan van de geest nog lang niet voor iedereen een uitgemaakte zaak. Ik bedoel maar te zeggen dat we het paradigma van de oertijd niet te snel moeten afdoen als volledig achterhaald. Doe je dat wel dan lijkt een altruïstisch zelfoffer al snel een absurditeit.

In veel religies houdt dit aspect van de overdracht ook verband met de opvatting over de reïncarnatie. Daarbij bestaat de overtuiging dat de geest van de overledene opnieuw tot een werelds leven kan komen nadat het voorgaande leven een zekere tijd is afgesloten. In dit geval is de overdracht van de verworven heiligheid eveneens pas mogelijk middels de dood. Het lichaam houdt de geest als het ware gevangen.

Men kan zich voorstellen dat een geestelijke leider op hoge leeftijd eens vaststelt dat het goed zou zijn dat zijn verworven levenswijsheid overgaat naar jongeren die energiek midden in het leven staan, Zowel gezien vanuit de erflater als vanuit de erfgenamen kan een vererving wenselijk gevonden worden. Ik stel me zo voor dat het altruïstische zelfoffer tegen deze achtergrond tot stand is gekomen. Maar dan wel gekoppeld aan de overtuiging dat de vererving zich niet -zoals veelal in de reïncarnatie gedachte- onstoffelijk kan voltrekken. De oermens zag het misschien meer zoals, wat wij noemen, de transplantatie van een lichaamsdeel.

Het is niet zonder reden dat ik een vergelijking maak met een transplantatie. Wanneer wij tegenwoordig aan zoiets denken gaat de voorkeur uit naar een jonge gezonde volwassene wiens

lichaamsdelen nog veel levenskracht bezitten. Zo'n voorkeur voor gezonde jonge mensen treffen we namelijk ook aan in het altruïstisch zelfoffer.

Een jonge en gezonde uitstraling was bijvoorbeeld bij de Azteken zo belangrijk dat de kandidaatstelling voor het jaarlijkse offer ons doet denken aan een soort missverkiezing. Men beschouwde het als een voorrecht te mogen meedingen naar deze jaarlijkse hoofdprijs. De mooiste maagden werden geselecteerd en kregen een opleiding als een novice van een nonnenklooster. Als men deze opleiding met goed gevolg had doorlopen werd men geacht te beschikken over de juiste spirituele eigenschappen. De mooiste en heiligste werd vervolgens in een groot ritueel gedood. Het bloed van het uitverkoren slachtoffer werd opgevangen en vermengd met het zaaizaad van dat jaar. Dit zaad werd over de aanwezigen verdeeld en men ging ervan uit dat de heilige substantie daarmee overging naar de voedselplanten van het komende seizoen. De celebrant van dit gruwelijke ritueel ontdeed voorts zijn slachtoffer van haar huid en trok deze als een jas om zich heen. Ook trok hij de kleren van de gedode vrouw aan. Daarmee bracht men tot uitdrukking dat de Maïsgodin, die door het heilige slachtoffer werd gepersonifieerd, haar levenskracht overdroeg aan het zaaizaad.

Ik geef je dit voorbeeld omdat het mijns inziens goed laat zien dat men de geestelijke en lichamelijke kwaliteiten onlosmakelijk verbonden achtte. Vanzelfsprekend was men van mening dat de spirituele zelfgroei met het verstrijken van de jaren een hogere graad bereikte. De keuze voor jongere slachtoffers geeft echter aan dat men soms beducht was voor de substantie zodra de ouderen gingen aftakelen. Zo zijn er vele voorbeelden van koningsmoorden waaruit blijkt dat men bij de eerste tekenen van dementie of aftakeling desnoods besloot tot een ónvrijwillig offer. Kennelijk om te voorkomen dat de verworven substantie gedurende de ouderdom zou degenereren.

Op hoge leeftijd lijkt het zelfoffer misschien net zoveel op euthanasie als op altruïsme. Op jonge leeftijd kan er echter alleen van altruïsme sprake zijn. Zij die zich hiervoor aanbieden zijn heldhaftig en opofferingsgezind. De selectie op grond van spirituele kracht maakt van de helden heiligen of zelfs goden.

Ik denk dat we op dit punt kunnen proberen te verklaren hoe men in de oertijd tot de mythe van het 'stichtingsoffer' is gekomen. Misschien koppelde men de inzichten over de rol van de voeding en de bodemvruchtbaarheid aan die van het altruïstisch zelfoffer en 'verklaarde' daarmee het ontstaan van de substantie.

De mythen van het stichtingsoffer beschrijven hoe *in illo tempore* de godheid van de schepping besloot zijn lichaam te offeren door het als heilige (vruchtbare) oerstof over de kosmos te versnipperen.

Er bestaan veel varianten op het thema hoe uit de oorspronkelijke goddelijke lichaamsdelen de natuur van de aarde tot stand kwam. De gemeenschappelijke kern lijkt mij dat men de oertijdse inzichten over voeding, plantenteelt en bodembewerking bijeenbracht in een overkoepelende kosmologie. Op die manier kreeg het hele alledaagse bestaan een samenbindend kader dat vervolgens tot godsdienst werd verheven. Dit levensbeschouwelijk kader verschaftte de mensheid een toetssteen voor het onderscheid van goed en kwaad. Uiteraard hielden de eerste onderscheidingen vooral verband met wat goed of slecht was voor de voedselvoorziening. Later ontstonden er afgeleide technieken met eigen natuurinzichten, die de status kregen van goddelijke of hemelse richtlijnen.'

Op dit punt zweeg Monnik om mij tijd te geven de strekking van zijn relaas tot me te laten doordringen. Ik knikte nadrukkelijk, daarmee te kennen gevend dat het tijdstip van de pauze juist was gekozen.

Het begon tot me door te dringen dat Monnik de oertijdse natuurreligie en kosmologie vooral wilde doorgronden om te kunnen vatten hoe de mens vanuit een bepaalde concrete leefwijze tot zijn metafysica of godsdienst was gekomen. De oertijdse leefwijze en natuurinzichten probeerde hij niet te begrijpen vanuit het vermoeden dat ze beter waren dan hijzelf wist. De bestaande inzichten over voeding, plantenteelt, bodemvorming en spijsvertering kende hij in grote lijnen.

Ik kreeg het vage vermoeden dat Monnik de oertijdse principes tot leven wilde wekken om na te gaan hoe uit een specifieke natuuromgang een religie en kosmologie tot stand komen. Zou hij een analoog proces nastreven? Zou hij uit de bestaande praktijk van het natuurbeheer en de natuurwetenschap op analoge wijze tot een metafysica willen komen? In dat geval was hijzelf, net als zijn Oase, een werkelijk spiritueel natuurreserveaat.

Aldus overwoog ik de consequenties van zijn gedachtegang en realiseerde me dat deze wel eens vérstrekkend konden zijn.

Wat mij aanvankelijk aan het stichtingsoffer zo bizar en onwaarsachtig leek werd gaandeweg minder toen ik het kon associëren met een hedendaagse kosmologische theorie. Ineens realiseerde ik mij namelijk dat de oerknaltheorie in principe strookt met de grondgedachte dat de wereld is ontstaan door een mysterieuze versnippering van kosmisch oerstof. Waar de hedendaagse astrofysica een groot vraagteken plaatst ten aanzien van de oorzaak van de oerknal, daar vulde de oertijdse mens simpelweg het zelfoffer van de godheid in.

Dit laatste was een logische consequentie van het streven alle dagelijkse scheppings- en groeikrachten uit te leggen als een offer van het bestaande aan het toekomstige. Men wilde dit natuurinzicht kennelijk verheffen en heiligen door ook de wereld zelf te laten ontstaan uit een offer. Het is ook tekenend van de toenmalige behoefte de kosmologie en de 'theologie' consistent te willen houden met de levensbeschouwing en de natuurlijke processen van het dagelijkse leven.

Dit dagelijkse leven stond in het teken van wat men wel 'de mystiek van de stervende zaadkorrel' noemt. Deze natuurmystiek van de stervende graankorrel is overigens het christendom ook niet ontgaan. De bijbel verhaalt immers dat Jezus zich er nog op beroept als hij zijn apostelen duidelijk wil maken dat hij moet sterven om hun zijn erfenis over te dragen. Moest de graankorrel niet eerst sterven om vrucht te dragen? Welnu ook de Mensenzoon.

Tijdens deze overpeinzingen dringt het tot mij door dat er misschien nog veel meer waardevolle aanknopingspunten zitten in de oertijdse natuurreligie. Zoals ik zelf heb gemerkt moet men eerst over enkele vooroordelen aangaande het magische woordgebruik en dergelijke heenstappen.

'Woordgebruik' overigens, dat misschien meer zegt over de ethnocentrische instelling van de geschiedschrijvers dan over de feitelijke zienswijze van de prehistorische mens.

De geschiedschrijving door de westerse geesteswetenschappers heeft zich vanaf het begin op het standpunt gesteld dat de primitieve beschavingen van de archaische en exotische wereld doordrongen zijn van magie, bijgeloof en afgoderij. Een herziening van deze geschiedschrijving, zoals bijvoorbeeld in de godsdienstfenomenologie van Eliade, kan veel bijdragen aan het wegnemen van onze vooroordelen over de natuurreligie van de primitieve culturen.

Ik heb mij voorgenomen in die richting verder te zoeken in de hoop nog meer waardevolle elementen te ontdekken in de religieuze benadering van de natuuromgang.

Het principe van het ouderlijke zelfoffer ten behoeve van de nabestaanden lijkt mij op het eerste gezicht een goede invalshoek voor een religieuze benadering van de evolutieleer. Maar eerst wil ik proberen de zienswijze van Monnik beter te doorgronden.

Als ik me weer concentreer op de substantie komt de vraag bij mij op hoe Monnik tot deze religieuze benadering van zijn tuinwerk is gekomen. De religieuze motivatie of zijn roeping is mij duidelijk. Deze stamt immers uit zijn jeugd op de abdijhoeve. Maar ik plaats bijvoorbeeld nog een vraagteken bij de relatie tussen de bron van de abdij en de substantie in de vorm van voedselbestanddelen of bodemvruchtbaarheid. De abdijhoeve en de heilige bron stonden oorspronkelijk los van elkaar. Wat had Monnik ertoe gebracht deze twee met elkaar in verband te brengen?

Monnik toonde zich niet verrast door deze vraag en zei: 'Ik zal niet proberen deze vraag volledig te beantwoorden. Voor een deel omdat ik het antwoord schuldig moet blijven daar ik me nooit erg verdiep in het hoe en waarom van mijn opvattingen. Ik ben niet autobiografisch ingesteld en schrijf het meeste in mijn leven simpelweg toe aan mijn roeping. Aangezien 'roeping' iets ondoorgrondelijks heeft laat ik het leven als iets onverklaarbaars over me heen komen. Een andere reden is dat ik me tegenover mijn gasten niet wil voordoen als een of andere bezienswaardigheid. Ik leef hier wel als laatste monnik van een monument en reserveer maar ik presenteer mezelf niet als een museumstuk. Het is mij in de eerste plaats te doen om de existentiële vragen waarmee de bezoekers hierheen komen.

Overigens moet ik je wel bekennen dat ik de laatste jaren steeds vaker die vraag krijg naar de herkomst van mijn opvatting over de substantie. Vroeger was het voor de bezoekers van de bron kennelijk niet nodig te weten hoe deze bron aan z'n vermeende 'waterkracht' kwam. Eerlijk gezegd heb ik me die vraag ook pas gesteld nadat ik hier als monnik binnentrad. Toen ik met deze vraag bij de abt aanklopte bleek dat er veel meer achter stak dan ik ooit had kunnen vermoeden. Uiteindelijk zou het beantwoorden van die vraag mijn roeping voor deze plaats verdiepen en bevestigen. Het is vooral daarom dat ik dit soort vragen van bezoekers zie als existentieel relevant en dus niet onbeantwoord laat.

Het is opvallend hoeveel mensen de laatste tijd hun religieuze interesse richten op concrete natuurverschijnselen. Het lijkt wel of het religieuze bewustzijn evenredig stijgt met het milieubewustzijn. Ik vind dat een fascinerende ontwikkeling omdat op die wijze twee stromingen naar elkaar toe bewegen die zich vroeger zo slecht met elkaar leken te verstaan. Nu ziet het er naar uit dat de renaissance van de natuur gelijk optrekt met de renaissance van de religie.

Het is juist daarom dat ik graag verslag doe van mijn persoonlijke belevenissen in dit opzicht. Het begon als volgt.

De abt heeft mij indertijd aangeraden hooggelegen abdijen in bergachtige streken te bezoeken. Dat was zijn antwoord op mijn vraag naar de helende kracht van ons bronwater. De abt gaf mij geen uitleg bij zijn voorstel. Hij was oud en een man van weinig woorden.

Het was bij zijn begrafenis niet lang daarna dat een spreker melding maakte van zijn vroegere pelgrimage naar de bergen. Daaruit heb ik, achteraf wel te verstaan, opgemaakt dat hij mij iets van zijn persoonlijke ervaringen heeft willen meegeven.

Ik heb mijn reisplan gemaakt aan de hand van een kaart waarop de stroomgebieden van de rivieren duidelijk zichtbaar waren. Ik wilde de loop van ons bronwater stroomopwaarts volgen in de hoop als het ware de bron der bronnen te vinden.

Er is onderweg veel voorgevallen dat ik jou zal besparen maar dat op mij veel indruk heeft gemaakt. Mijn tocht had veel van een pelgrimage. Onderweg was ik vaak in gedachten verzonken over mijn feitelijke motieven. Was mijn tocht geboren uit intellectuele nieuwsgierigheid? Of had ik diep in mijn hart een religieus verlangen naar identificatie met de primaire krachtbron van ons bronwater?

Gaandeweg werd mij duidelijk dat mijn roeping en mijn keuze voor die bepaalde abdij als standplaats was ingegeven door een vaag geloof in de kracht van de waterbron.

Mijn tocht omhoog kreeg daardoor ook iets van een afdaling in de diepte van de bron.

Ofschoon ik stroomopwaarts omhoog liep beseft ik dat ik tegelijk een tocht naar binnen maakte. Op zoek als ik was naar de oorsprong van mijn religieuze behoefte. De inspiratiebron voor mijn leven als monnik leefde diep in mij maar tegelijk bestond de bron ook ergens buiten mij. Beide bronnen vervulden voor mij eenzelfde functie en ik ging op zoek naar de diepere verwantschap tussen die twee.

De meeste van mijn vroegere confraters vroegen zich toentertijd af of het wel goed zat tussen mijn oren. Voor hen was een pelgrimage een bedevaart, een retraite om meer tot je diepere zelf door te dringen. Een dergelijke retraite bestond in feite enkel uit 'geestelijke oefeningen'. Het gelijklopende boekwerk van Ignatius is er een goed voorbeeld van.

Ik begreep de verbazing van mijn medebroeders maar al te goed. Als tuinmonnik had ik al geruime tijd vastgesteld dat voor de meeste monniken het 'koorgebed' de kern is van het religieuze bestaan. De andere dagelijkse bezigheden zijn ondergeschikt gemaakt aan het koorgebed omdat men de godservaring toch vooral lijkt te hebben in de kapel. Voor mij was dat onderscheid tussen *ora* en *labora* er niet. Ik beleefde de godservaring gemakkelijker bij de bron en in mijn tuin. Ik sprak er liever niet over omdat ik me afvroeg of het misschien nog een teken was van teveel gebondenheid aan mijn vroegere lekenbestaan op de boerderij. Bang als ik was voor de vraag waarom ik dan niet op de hoeve was gebleven beijverde ik me wat meer te maken van het koorgebed.

Achteraf denk ik wel eens dat met die overwaardering van de bezigheden in de kapel en de relatieve onderwaardering van de dagelijkse handarbeid een verkeerde tendens het monnikenbestaan is binnengeslopen. De monachale traditie is mede ontstaan als een protest tegen de profanisering of ontheiliging van de dagelijkse beroepsuitoefening. In de wereld buiten het klooster werd de godsdienst steeds verder uit het dagelijkse leven gedrongen naar wat we nu de zondagskerk noemen. Iemand die door de week ook ernst wilde maken met zijn godsdienst kon bij steeds minder werkgevers terecht en stond uiteindelijk voor de keuze tussen economisch of religieus gewin. De monniken creëerden een eigen sacrale economie waarin profane marktprincipes geen toegang hadden. Door het uitschakelen van de profane marktwerking schiepen de monniken werkterreinen die in de eerste plaats renderend waren voor hun spirituele ontwikkeling.

De spirituele werkmotivatie heeft veel rituele technieken voortgebracht met een grote religieuze betekenis. Kunst en ambacht dragen er nog steeds de sporen van.

De spirituele vormingskracht van de rituele arbeid heeft het in de loop van de tijd toch moeten afleggen tegen de opkomst van de kerkelijke zondagsriten. Ik heb de indruk dat men daarmee enigszins zwicht voor prioriteiten van een wereld waaraan men zich als monnik juist wilde onttrekken. Maar laat ik niet te lang uitweiden over de monachale traditie.

Je zult wel begrijpen dat ik als tuinmonnik altijd wat uit de toon viel. Tijdens mijn reis op weg naar mijn inwendige en uitwendige bron heb ik mijn positie als buitenbeentje van de gemeenschap duidelijker voor ogen gekregen. Het heeft mijn twijfels verdreven. Ik kreeg de bevestiging dat ik voor de goede standplaats had gekozen.

Ik zal proberen duidelijker te maken welke overwegingen mij tot deze conclusie hebben geleid.'

Ik was op dit moment een en al aandacht omdat ik mij realiseerde dat Monnik ging vertellen over een soortgelijke situatie als waarin ik mijzelf bevond. Hij wist niet dat de 'Oase' voor zijn gast niets anders was dan een halteplaats op mijn zoektocht.

Ik besepte dat Monnik wat mij betreft de spijker op z'n kop had geslagen met zijn vaststelling dat het om een zoektocht naar zowel de inwendige als de uitwendige bron ging.

Misschien, zo dacht ik, is dat tot op heden wel de belangrijkste les van mijn bezoek. De constatering dat ik een dubbele reis had ondernomen. Een reis die op zoek was naar de innerlijke bron van religieuze inspiratie en een die aan de natuurlijke fysieke voorwaarden van de religiositeit wilde voldoen. Niet eerder was ik me zo sterk bewust dat die twee richtingen elkaar nodig hadden. De psychologische en de natuurlijke dimensie leken elkaar te versterken.

Maar voor ik de gelegenheid kreeg dieper op de binnenbuiten samenhang in te gaan hernam Monnik zijn verhaal en zei: 'Aan het einde van mijn voettocht bergopwaarts nam ik mijn intrek in de abdij Engelenberg. De naam is veel ouder dan de abdij zelf. De berg heette al zo toen de abdij er ruim duizend jaar geleden werd gesticht. De oudste kloosterkronieken leren ons dat de stichters deze naam hebben overgenomen van de toenmalige bergboeren. Deze boeren vertelden de eerste monniken dat de berg al sinds mensenheugenis werd bewoond door enkele heremieten die zich schuilhielden in hoge, moeilijk toegankelijke grotten. Deze heremieten leefden in feite van noten, vruchten en paddenstoelen, maar in de ogen van de boeren was zo'n dieet totaal onvoldoende en waarschijnlijk ontstond zo de legende dat de heremieten door de engelen werden gevoed.

In de kronieken van de eerste eeuwen werd nog enkele malen gewag gemaakt van de schaarse kontakten tussen de monniken en de heremieten. Daaruit blijkt dat de kluizenaars werden gezien als gevorderde mystici waar men tegen opzag. Als een vertwijfelde monnik met zijn levensvragen nergens meer terecht kon maakte hij een voettocht om raad te vragen bij een van de afgelegen grotten. De heremieten kregen hierdoor een zeker aureool van heiligheid om zich heen. Voor de monniken waren zij vaak een waardevol ruggensteun. Vooral ten tijde van de turbulente kloosterhervormingen heeft men zich meerdere keren aan dit 'anker' vastgeklampt.

Ik noem het een 'anker' omdat de chroniqueurs van de Engelenberg dit woord ook bezigen. De kronieken beschreven in dankbare waarderende bewoordingen hoe de heremieten het laatste houvast vormden als na een periode van veel strijd en onzekerheid de storm ging liggen en de abdij weer in rustig vaarwater kwam. Zij hielden onverkort vast aan beproefde oeroude uitgangspunten. Eenmaal overtuigd van de waarachtige bestaanskern bleek het steeds weer mogelijk de vernieuwingen en reformaties in zich op te nemen zonder de essentie aan te tasten. Aldus kregen de grotbewoners de reputatie het anker te zijn dat een onzichtbare lijn bezat die tot in de hemel reikte. Eens verwoordde een chroniqueur het; 'alsof een 'engel' het verlossende woord sprak bij monde van een kluizenaar.' Dit laatste is waarschijnlijk overgenomen door gasten die in de loop der tijden een pelgrimage naar de abdij ondernamen. De functie van reddingsboei werd kennelijk ook door individuele personen zo ervaren. Zij verspreidden het bericht dat in de spelonken van deze Engelenberg heilige wezens leefden die met hun eeuwige wijsheid de moeilijkste levensvragen konden ontrafelen.

Maar goed, laat ik mezelf niet teveel verliezen in wat ik heb gelezen in de oude kronieken van de Engelenberg. Je begrijpt dat ik in de eerste plaats een bezoek wilde brengen aan de bron. De bron was al een trekpleister voor bedevaartgangers toen de abdij werd gesticht. De oorsprong van die traditie is gehuld in historische nevelen. We mogen aannemen dat de bron al werd bezocht door voorchristelijke gelovigen. Zij kwamen er hun spirituele dorst lessen aan de ónuitputtelijke kracht van dit water. Ook toen ik er was kwamen er bijna dagelijks mensen die als onderdeel van hun boetetocht de flessen vulden met bronwater. Op mijn vraag waarom ze dat deden kreeg ik verschillende antwoorden. Bijna iedereen gebruikte het bronwater om te drinken. De smaak zou zuiver en goed zijn en het water bevat mineralen die de gezondheid ten goede komen. Men nam het

water bijvoorbeeld mee voor familieleden die aan gebreksziekten leden. Boeren zeiden het water om dezelfde reden te mengen met veevoer. Soms besprenkelde men de akkers ermee om de vruchtbaarheid van de grond te verbeteren. Zelfs trof ik iemand die de rupsen in zijn tuin bestreed door bronwater over de planten te plengen. Overigens weet ik niet of ik dit allemaal serieus moet nemen.

Maar je begrijpt dat bij het aanhoren van deze verhalen steeds door mijn hoofd speelde dat dit alles iets te maken had met de werkzame substantie. De substantie zoals ik die veronderstelde in de bron van de Oase bij mij thuis.

Voor de monniken van de Engelenberg leek dit onderwerp niet erg belangrijk. Zij gebruikten het bronwater voor alle doeleinden en wisten niet beter. Zij vroegen zich niet af hoe het abdijleven eruit zou zien indien zij zouden overgaan op het gebruik van leidingwater. Maar er was één -voor mij gelukkige- uitzondering en dat was een zeer bejaarde monnik die het grootste deel van zijn leven hier in de tuin had doorgebracht. Broeder Cultor was zijn naam.

Ik weet heel weinig van broeder Cultor, omdat hij kort na mijn aankomst is overleden. Bovendien bestaat er een zwijgplicht in de abdij. Ik heb echter het geluk gehad bij gelegenheid van zijn crematie nog wat over hem te weten te komen. Het belangrijkste is echter dat ik hem, kort na mijn aankomst, bij een tuinwandeling heb getroffen. In die ene ontmoeting heeft hij mij iets over het tuinwerk verteld. Het heeft echter lang geduurd voor de strekking van zijn boodschap goed tot mij doordrong. Vaak denk ik er nog aan terug en ik vraag me nog steeds af of er niet veel meer in zit dan ik eruit heb gehaald. Je zult begrijpen dat het plotselinge overlijden van Cultor ons gesprek nog een extra lading heeft gegeven. Voor mij kreeg zijn boodschap daarmee iets van een geestelijk testament.

Cultor vertelde dat hij als tuinmonnik in feite een bevoorrechte positie innam. Hij kon, in tegenstelling tot zijn confraters, het grootste deel van de dag in de buitenlucht doorbrengen. In de tuin was hij altijd druk met groenten, kruiden en bloemen. Meestal werkte hij moederziel alleen en dat had ook zijn voorkeur. Aanvankelijk sprak hij in gedachten met de planten maar na verloop van jaren ging hij onbewust hardop praten en neuriën.

Een opmerkelijke voorbijganger stelde eens vast dat het op afstand precies zo klonk als wanneer Cultor aan het altaar de mis celebreeerde.

Cultor vertelde mij dat hij in de loop van de tijd de tuin steeds meer ging zien als een altaar. Hij zei: "Tijdens mijn werk had ik aldoor voor ogen dat ik het voedsel zó moest telen dat het voedzamer werd voor de spirituele groei van mijn medebroeders. Voor mijn gevoel was mijn werk een soort consecratie, die vooraf moest gaan aan de dagelijkse communie in de refter. Tegelijk was het zo dat ik tijdens het celebreren van de Mis beelden ging zien van tuinplanten die groeiend hemel en aarde in zich verenigen. De plant groeit enerzijds van licht en lucht die uit de hemel neerdalen en anderzijds van water en mineralen die uit de aarde opstijgen. Voor mij werd de consecratie van de hostie tijdens de mis net zoiets als de verheffing van het aardse in de plant. De hemelse krachten van licht en lucht onttrekken als het ware water en mineralen aan de donkere koude aarde."

Je zult je kunnen voorstellen dat ik als jonge monnik de bejaarde tuinman bij het spreken van deze woorden sprakeloos aanhoorde. Hij zal wel hebben gezien dat zijn woorden voor mij teveel van het goede ineens waren en dat hij niet direct op een zinnige reactie kon rekenen. Daarom maakte hij zijn boodschap maar meteen af en zei: "Als tuinman kan ik het wonder van de neerdalende hemel slechts eerbiedig gadeslaan en me daarop afstemmen. De aardse inbreng van water en mineralen zag ik echter als de werkvloer van mijn roeping als monnik. Ik besepte dat de mens zelf niet in staat is de hemelse krachten rechtstreeks te incarneren maar de bemiddelende omweg van voedselplanten moet aanvaarden. Alleen via de plant wordt dit hemelse menswaardig. Als religieus gemotiveerd

mens wilde ik mij nederig invoegen in dit proces en zag dat ik het kon bewilligen door de aardse beperkingen van het hemelse incarnatieproces zoveel mogelijk weg te nemen. Zou dat in feite niet de levensweg van iedere gelovige moeten zijn? Zoveel mogelijk de profane belemmeringen wegnemen opdat er meer ruimte komt voor de werking van het sacrale?"

Na dit te hebben gezegd vervolgde de grijsaard zijn weg. Ik ben niet meer in de gelegenheid geweest nadere uitleg te vragen.'

Op dit punt gekomen bleef Monnik een tijd lang zwijgend voor zich uit staren alsof hij in diepe gedachten was verzonken. Ik maakte van de gelegenheid gebruik en dacht aan wat hij mij tevoren had verteld over de substantie en het bronwater.

In eerste instantie klonken de woorden van Cultor mij in de oren als een soort metafysisch, -of metabiologisch?-, kader van wat ik al wist over het werk van Monnik. Ik zag de planten van Cultor voor mij en begreep hoe er onder invloed van het zonlicht koolzuur uit de lucht werd vastgelegd in eetbare biomassa. De beschikbaarheid van water en mineralen liet zich gemakkelijk uitleggen als een terrein van menselijke inspanning. Immers 'voor niks gaat de zon op'. De verbeteringen in de voedselvoorziening richtten zich vanouds op het wegnemen van de beperkingen op de fotosynthese. Wat dit aangaat verschilt de zienswijze van Cultor niet erg van die van andere landslieden.

Verder kwam ik niet met mijn overpeinzingen want Monnik maakte aanstalten zijn relaas te vervolgen. Hij zei: 'Ik liet de mooie woorden van Cultor bezinken en begon vanaf dat moment anders naar planten te kijken: De plant werd het organisme waarin hemel en aarde een heilige vereniging aangaan om er de tuinman en de zijnen mee te voeden. Als ik in de keuken of in de refter bezig ben met de maaltijd denk ik nog vaak aan de woorden van Cultor. Ik ging vanaf dat moment met meer aandacht en eerbied te werk. Het leek alsof het aanrecht en de eettafel een soort altaar werden. Tijdens het eten voelde ik me verheven tot deelnemer aan een groot kosmisch gebeuren. Mijn voedsel was immers het product van het mystieke huwelijk tussen hemel en aarde. Ik kreeg het gevoel dat er heiligende krachten in mijn lichaam loskwamen. Vanaf dat moment had ik een nieuwe zekerheid: ik begreep hoe in mijn roeping een aantal vage religieuze verlangens bijeen kwamen tot één vaste overtuiging. De overtuiging dat mijn roeping in de tuin lag. Deze overtuiging werd zo sterk dat ik tijdens het celebreren van de mis herhaaldelijk de planten voor me zag die het broodgraan voor de hostie hadden geleverd. Het gaf me het gevoel dat de consecratie van het brood in de plantenteelt moest beginnen.

Voor het eerst had ik nu ook een bevredigend antwoord op een vraag die mij al van jongsaf had beziggehouden en waarop ik in geen enkel klooster ooit een bevredigend antwoord had gekregen. Dat was de vraag waarom oude kloosters en abdijen altijd land in gebruik hadden voor het verbouwen van eigen voedsel. Meestal lagen deze gebouwen landelijk zodat men voedsel ook gemakkelijk van omwonende boeren had kunnen kopen. De Regel van Benedictus schreef echter voor dat de kloosters zelf hun voedsel moesten verbouwen.. De monniken moesten eigenhandig de grond bewerken en zich voeden met de producten van eigen arbeid. Het devies luidde immers '*ora et labora*'.

Nooit eerder heb ik het motto van Benedictus zo goed begrepen. Het '*labora*' sloeg op het landwerk omdat toentertijd al een tendens leek op te komen die de zelfheiliging eenzijdig op geestelijke oefeningen wilde baseren. Zou Benedictus met de monachale stroming ook ten aanzien van de arbeid een tegenwicht hebben willen leveren? Moest het landwerk van de monniken een reservaat vormen om de oude rituelen voor uitsterven te behoeden? Wie zal het zeggen, maar sedert mijn gesprek met Cultor gaan mijn gedachten onwillekeurig die kant op.'

Dit leek mij het juiste moment tussenbeide te komen met een vraag die me al even op de lippen lag. Ik vroeg hoe ik mij het bijzondere van het landwerk van de monniken moest voorstellen.

Monnik antwoordde bedachtzaam op deze vraag: 'Tja, dat is ook de vraag waarmee Cultor mij heeft laten zitten. Hij schonk mij tijdens onze korte ontmoeting zijn visionaire zienswijze op de plantenteelt maar heeft me niets gezegd over de precieze aard van zijn dagelijkse werkzaamheden. Aanvankelijk knaagde die onzekerheid aan mij maar na verloop van tijd begon ik in te zien dat hij zich bewust had beperkt tot een verklarende uitleg over zijn tuinwerk. Al snel bleek dat ik met mijn vragen over zijn werkwijze ook bij anderen terecht kon. Niet dat daar over gepraat werd maar ik zag wat zijn opvolgers in de tuin deden. Op mijn vraag naar het waarom van die werkwijze kreeg ik steevast hetzelfde antwoord: "omdat Cultor het zo deed". Niemand wist te vertellen waarom Cultor vond dat het zó moest gebeuren. Schouderophalend mompelde men nog iets van *'the proof of the pudding is in the eating'*, waarmee men alleen te kennen gaf dat Cultors producten hun kwaliteit hadden bewezen en men dus geen reden had aan zijn werkwijze te twijfelen.

Ik had vrede met deze uitleg omdat ik tijdens mijn dagelijkse rondgang door de tuin kon zien hoe de praktijken van Cultor werden voortgezet.

Zo kwam ik na verloop van tijd haast bij toeval -zo leek het- terug op het spoor van mijn vraag naar de substantie. Het was bij een kiembed van jonge planten die er wat kwijnend bijstonden. De tuinman haalde bronwater, roerde het met wat compost en goot het voorzichtig tussen de kiemplanten. Toen hij zijn belangstellende toeschouwer zag zei hij dat bronwater met compost Cultors vaste remedie was tegen de meeste kwalen. Regenwater en fabrieksmest konden volgens hem bij lange na niet datzelfde effect bereiken. Wat hij bedoelde met 'effect' werd me later pas duidelijk toen ik zag dat veel pelgrims, behalve flessen bronwater, ook geneeskruiden en groentezaden uit de kloostertuin aanschafden.

Kennelijk was men overtuigd van het 'effect' van de planten uit de abdijtuin. Maar ook van deze pelgrims werd ik weinig wijzer als ik vroeg naar het bijzondere van de producten waarmee men huiswaarts keerde. Sommigen zeiden dat het goed was voor het bestrijden of voorkomen van ziektes. Anderen zeiden dat het gewoon meer geluk bracht. Weer anderen wisten me alleen te vertellen dat ze het deden omdat "men zegt dat het gezondheid of geluk brengt".

Aangezien veel van deze pelgrims zich kosten noch moeite hadden bespaard om de lange tocht naar de Engelenberg te maken, had ik weinig reden aan hun oprechtheid te twijfelen.

Onder de boetelingen trof ik eens een oude boer. Hij viel me op omdat hij bij verschillende monniken informeerde naar de mogelijkheid nog een zakje 'mestpoeder' te krijgen. Niemand wist waarover hij het had. Hij vertelde mij lang geleden eens zoiets te hebben gekregen van de oude broeder Cultor. Hij kampte toen met slechte grasgroei en veel koeien die onvruchtbaar werden. Zijn bedrijf dreigde ten onder te gaan. Cultor had hem toen een zakje poeder gegeven en gezegd het te mengen door de veemest alvorens deze over het grasland uit te strooien. Natuurlijk vroeg ik of hij ook wist wat voor poeder het was. De boer, die niet met een of ander 'hocus pocus' wilde worden opgescheept, zei er wel naar gevraagd te hebben. Nu moest hij echter bekennen het niet goed te weten. Cultor had hem breed lachend geantwoord dat hij het spul '(h)eremiet' (of zoiets?) noemde. Thuisgekomen had hij bij een bodemkundig onderlegd iemand nog navraag gedaan naar de naam van het goedje. Maar deze antwoordde dat hij het wel verkeerd zou hebben verstaan omdat er een hele winkel van bodemmineralen bestaat die luisteren naar namen vanieten ofaten. Van 'eremiet' had hij nog nooit gehoord. Enkele jaren later toen zijn gras en koeien weer gezond waren werd hem nog vaak gevraagd hoe het kostbare poeder van Cultor heette. Maar hij moest de naam schuldig blijven.'

Ik kon mijn verbazing thans niet langer onderdrukken. Monnik stelde het instemmend vast en gaf toe indertijd zelf ook erg verrast te zijn geweest over de bekentenissen van de oude boer. Ik was met mijn gedachten echter al op weg naar de geheimzinnige grotten van de kluizenaars en vroeg of het mestpoeder misschien daar vandaan kon zijn gekomen.

Monnik knikte instemmend en zei: 'Ik ben na het verhaal van die boer bij de tuinman gaan informeren. Hij zei dat Cultor aan het bronwater wel eens wat extra groeikracht toevoegde door het te mengen met een poeder. Dit poeder maakte hij zelf door steentjes in een vijzel fijn te stampen. De huidige tuinman gebruikte intussen alleen compost in de plaats van het steenpoeder omdat Cultor hetzelfde deed als hij zonder stenen zat. Cultor was van mening dat een deel van het poeder via het plantenafval toch weer in de compost terecht kwam en recyclerend werkzaam bleef. De tuinman kon mij over de herkomst van de stenen alleen maar zeggen dat Cultor ze meebracht uit de bergen. Zeer zelden, hooguit eens in de tien jaar, ondernam hij een retraite en verbleef dan enkele weken op een hoger gelegen plateau. Niemand weet precies waar hij heen ging en wat hij er deed.

Toen ik de tuinman vertelde over het bezoek van de oude boer en het 'eremiet' herinnerde hij zich misschien wel eens ooit een soortgelijk woord uit de mond van Cultor te hebben opgevangen. Enkele dagen later stelde ik de tuinman voor een gezamenlijke voettocht naar boven te ondernemen in de hoop nog iets te weten te komen over de herkomst van de kostbare stenen. Zo gezegd zo gedaan. Onderweg kregen we aanvankelijk nog even gezelschap van een roedeloper en een fysicus. Beiden waren op zoek naar het oude pelgrimspad dat leidde naar de grotten van de uitgestorven kluizenaars. De roedeloper stelde vast waar de oude en nieuwe paden van elkaar afweken. De fysicus deed dan ter plekke potentiaalmetingen in de hoop er achter te komen welke krachten hier in het spel waren. Boetelingen die de bergen beklimmen beweren immers dat de oude pelgrimspaden een speciale kracht bezitten. Een kracht die de pelgrim helder van geest en lichamelijk onvermoeibaar maakt. En juist dankzij deze mysterieuze kracht zou men erin slagen over de smalle paadjes, die vooral door steenbokken werden gebruikt, veilig en wel zijn bestemming te bereiken.

Mede op aanwijzing van deze twee vonden wij een begaanbare weg naar boven.

Naarmate ik hoger kwam groeide het gevoel dat ik in de voetstappen van Cultor was getreden. Soms leek het wel of hijzelf in mijn gezelschap was en me veilig langs afgrondelijke gevaren naar boven leidde. Onderweg repeteerde ik voor mezelf vele malen de korte boodschap die hij me had nagelaten. Nu ik op weg was naar, wat ik hield voor de bron van alle bronnen, groeide in mij de overtuiging dat de substantie spoedig zijn geheim zou prijsgeven. Maar tegelijk was er ook een zwakke stem in mij die dit alles tegensprak. Dat was het gevoel dat ik misschien te hoog greep en nog niet rijp was voor een echt grote doorbraak. Dat gevoel had ik ook even na afloop van de ontmoeting met Cultor. Waarom had hij me toen niet meteen zijn 'geheim' van het steenpoeder deelachtig gemaakt? Zou hij gedacht hebben dat ik eerst mijn lange zoektocht naar mijn innerlijke bron verder moest zetten? Wilde hij mij alleen op de weg naar de bergen zetten door het verlangen te voeden naar het geheim van de substantie? Thans, vele jaren later, denk ik dat het laatste het geval is geweest. Ik moest, net als alle anderen vóór mij, de lange zoektocht zelf afleggen om mijn geloof in de heilige kracht van de substantie te verdiepen.

De verdieping van dat geloof in het ondoorgrondelijke en tegelijk zo zichtbaar werkzame mysterie hield mij gaande. Dat is de inwendige component van mijn zoektocht naar de stenen. Daarom vergelijk ik die stenen van Cultor ook wel eens met de 'steen der wijzen'. Want de weg in de bergen eindigt nooit. We komen door onze inwendige bergtocht steeds hoger op. We laten steeds meer profane bagage achter omdat het voor ons doel niet méér blijkt dan overtollige ballast.'

Monnik keek voor zich uit en zei verder niets meer. Het leek of hij met die laatste zinnen een achteraf evaluatie had gemaakt van zijn bergtocht en deze thans zag als een model van hoe zijn leven zich later heeft voltrokken. Zou het zijn denkbeeldige 'steen der wijzen' zijn? Had hij door zijn tocht ingezien dat de kostbare substantie ook een organische steen is die diep in ons allen begraven ligt? Bestaat die steen, die hij uiteindelijk aantrof, uit een wijsheid? De wijsheid die bedolven ligt onder torenhoge stapels bergklimmers bagage? Bestaat onze innerlijke spirituele bergtocht eruit dat wij gedreven door het heilige doel stilaan tot de jaren des onderscheid komen en gaan inzien met welke profane ruwe stoffen we de heilige substantiële wijsheid hebben toegedekt?

Ik wist later niet eens meer of ik hardop had zitten denken dan wel dat Monnik mijn gedachten had gelezen. In ieder geval was het vervolg van zijn woorden zo treffend dat het een van deze twee moet zijn geweest, want hij zei: 'Op mijn weg naar boven leek het of ik dichterbij de bron van mijn roeping kwam. De motieven die mij naar het klooster hadden geroepen werden me nu duidelijker. Beter gezegd, het werden er minder. De hoofdzaak kwam duidelijker naar voren. Terwijl om mij heen op dat moment van de reis de nevel optrok en de zonnestralen het zicht verhelderden leek ook mijn innerlijke mist op te trekken. Ik zag nu duidelijker dan ooit tevoren voor me dat mijn motivatie tot het monnikschap werd gedreven door een natuurlijke kracht. Niet een roepstem van een of andere geest vóór buiten en boven mij, maar een concrete natuurlijke kracht oefende een aantrekkingskracht op mij uit. Voor zover er sprake was van een stem, was dat de stem van Cultor die mij bemoedigend begeleidde op mijn weg naar boven. Ik wilde meer weten over het geheim van de substantie en ik voelde dat ik dichterbij mijn doel kwam.

Toen de zon zijn hoogste punt naderde namen we een rustpauze. Op een beschutte plek waar het pad een kleine verbreding had was ruimte om te zitten. Eerst moesten we wat mest wegwerken want kennelijk hadden de steenbokken deze plaats ook al als leger verkozen. Toen ik bezig was de mest weg te vegen vloog er een lijster op. Ik schrok ervan omdat zij pas in beweging kwam toen ik met mijn hoofd vlakbij het nest kwam. Vier hemelsblauwe eitjes lagen als glinsterende juwelen in het zonlicht. Toen ik ze voorzichtig van dichtbij bekeek zag ik ook dat er een glanzende film water langs de rotswand omlaag liep. Het was dankzij het nest, dat op ooghoogte op een richel zat, dat ik het water opmerkte. Ik volgde het water naar beneden en zag de waterfilm aan de bergzijde van het pad overgaan in een dun onhoorbaar stroompje. Enkele meters verderop verdween het onder een struik. Het maakte me nieuwsgierig en ik wrong me diep in de struik om te zien waar het heenliep. Het was op dié plaats dat ik een gat in de bergwand aantrof. Het bleek een ingang van een van de kluizenaarsgrotten. Door de begroeiing was de opening onzichtbaar geworden. Maar ook zonder begroeiing zou ik het gat niet voor een ingang hebben aangezien. Daarvoor was het te klein en te laag. We konden alleen kruipend door het water naar binnen. Zonder het water en de extra attentie van de lijster zou ik misschien niet eens op het idee zijn gekomen naar binnen te gaan. Maar nu kon niets en niemand me weerhouden. Met kloppend hart en natte knieën kwam ik binnen in de grot. Toen ik een kaars had opgestoken zag ik al snel dat er vele jaren niemand meer op deze plaats kon zijn geweest. De uitwerpselen van dieren wezen uit dat alleen zij hier nog wel eens verblijf hielden.

Aanvankelijk twijfelde ik eraan of deze grot ooit het verblijf voor een mens zou kunnen zijn geweest. Er was geen enkel voorwerp dat van mensenhanden afkomstig leek.

Pas toen ik op meerdere plaatsen een brandende kaars had neergezet en mijn confrater naar binnen had geholpen kregen we het idee dat deze grot als menselijk onderkomen dienst kon hebben gedaan. Ik keek wat rond en zag op meerdere plaatsen dunne waterstroompjes in de grond

verdwijnen. Nadat een van onze kaarsen sissend uitging wisten we dat er ook water uit het plafond naar beneden druppelde. Toen we beter daarop gingen letten zagen we dat een gedeelte van de grot een plafond had met stalactieten. Op de bodem waren ook stalagmieten. Op een ervan hadden we ongemerkt onze kaars geplant.

Toen mijn confrater de kaars opnieuw ontstak zag hij iets opvallends. De stalagmiet was niet helemaal gaaf. Het leek alsof de symmetrische opbouw ooit verstoord was geweest door enkele breuken. Toen we beter keken zagen we dat er ooit stukken van de druipsteen moesten zijn geslagen. We vonden nog restanten van deze stenen op de grond. De tuinman bekeek ze aandachtig en verbrak onze langdurige stilte met de woorden: "Deze lijken veel op de steentjes die Cultor indertijd tot meststof verpulverde."

Op dat moment bekwam mij een gevoel dat ik nooit eerder had gekend. Achteraf weet ik dat het vergelijkbaar is met de beleving van de schatgravers die de grafkamer van de farao ontdekten. Ik had het gevoel in een kleine ingesloten luchtbel van een enorme steen te zitten; een bel waar alle dunne waterkanaaltjes naar toe liepen. Wateraders die onderweg eeuwenlang kostbare mineralen uit de rotsmassa hebben opgelost. In de schatkamer van deze natuurlijke piramide leken ze bijeen te komen. Het water verdampte hier en de mineralen sloegen neer. Ze hingen in de vorm van orgelpijpen aan het plafond of stonden als statige heiligenbeelden roerloos op de grond. In de loop van duizenden jaren had zich hier een veelkleurige chemische tuin van mineraalafzettingen gevormd. Was dit de kraamkamer van de substantie?

Ontroerd keken we om ons heen. Overal zagen we de grotwanden die als een schelphuis of eierschaal om ons heen waren getrokken. Alle kleuren van de regenboog waren in deze naadloze betegeling aanwezig. Ik voelde me als een schelpdier dat verborgen zit in de schoot van moeder aarde. Voor het eerst realiseerde ik mij de diepere betekenis van het woord 'Moeder Aarde'. Hier had de aarde haar echte baarmoeder verborgen achter een kluisdeur van struikgewas. De struik zou in de loop der tijd steeds dikker en sterker worden en misschien de kluis voor eeuwig afsluiten. Het overkwam me allemaal als een groot voorrecht. Dankbaar en aangedaan bewonderde ik de marmerkleurige wanden en plafonds van deze geologische kraamkamer.

Toen ik met de kaars de lagere wanden en vloer bekeek wachtte mij nog een nieuwe verrassing: paddenstoelen!

Het schijnsel van de kaars verlichtte enkele trossen geelwitte zwammen. Voorzichtig betastte ik het broze leven van deze aardse baarmoeder. Ik vergiste me niet. Dichterbij kijkend zag ik dat er ook restanten lagen van paddenstoelen die waren vergaan. Als vanzelfsprekend nam ik aan dat ze eetbaar zouden zijn. In mijn verbeelding zag ik Cultor hier zijn retraite doorbrengen, zich voedend met deze fungi, zijn dorst lessend met het water uit de bron aller bronnen.

Ik heb geen idee hoe lang we in de grot zijn geweest. Toen we vertrokken leek het een paar minuten, maar toen we buiten weer wat bij onze positieven waren gekomen dacht ik dat het ook wel enkele uren had kunnen zijn.

Eenmaal buiten moesten we eerst een tijd wennen aan het scherpe licht. Terwijl we daar met de ogen stonden te knipperen werd de betovering van de grot langzaam verbroken. Net toen ik het gevoel kreeg een wezenlijke ervaring door te maken viel er iets voor dat dit leek te bevestigen. Terwijl wij daar stonden bij te komen naderden er namelijk twee vrouwen die gebeden reciterend de Engelenberg bestegen. Toen ze ons zagen staan als twee stokstijve zoutpilaren in grijze pij moesten ze kennelijk denken aan een woord in de Schrift. Een van de vrouwen keek naar mijn confrater en zei lachend: "Hé tuinman, zeg mij eens waar je hem verborgen hebt?"

Later realiseerde ik mij dat de tuinman van de Engelenberg voor hen geen onbekende was en dat deze pijdragers in de volksmond soms 'engelen' werden genoemd. Op het moment zelf waren mijn gedachten bij het schriftwoord dat zij paraphraseerde. Dat was immers het woord van de vrouw die op Paasmorgen voor het geopende graf een tuinman meende te zien en deze vroeg waar hij het lijk van Jezus verborgen had. Ook speelde ik nog met de gedachte dat zij, zo kort na diens overlijden, misschien had gezinspeeld op de ter aarde bestelling van Cultor, de voorganger van deze tuinman. Ik weet het niet meer. De onttovering van het bezoek aan de grot was nog in volle gang zodat ik niet goed onderscheid kon maken tussen mijn verbeelding en de feitelijke voorvallen. In ieder geval is het zo dat ik op de terugweg het gevoel kreeg dat ik een bezoek had gebracht aan een mysterieuze grafkamer. De grot was misschien de begraafplaats van een vroegere kluizenaar. Tegelijk was het de bron der bronnen van waaruit het levengevende water zich een weg baande naar dieper gelegen wateraders om elders planten en mensen te voeden. En de paddenstoelen niet te vergeten. Deze groeiden als jonge embryo's in de donkere vruchtbare baarmoeder en werden, zonder een enkel straaltje zonlicht, in enkele dagen volwassen. Zou het kunnen zijn dat de fungi zo snel groeien omdat zij in staat zijn de substantie sneller op te nemen dan voedselplanten? Is de aanwezigheid van paddenstoelen een teken dat op die plaats meer substantie aanwezig is dan elders? Zouden de paddenstoelen misschien zo geliefd zijn als ingrediënt van medicijn en voeding omdat zij veel meer substantie bevatten dan de doorsnee planten?

Er speelden gedachten door mijn hoofd die ik voordien niet kende. Vreemd nietwaar! Die tere zachte schimmels die daar leven als eendagsvliegen te midden van een duisternis vol kostbare stenen. Zo'n zachte, voedzame maar tegelijk zo vergankelijke stof die blijft komen te midden van die oeroude stenen juwelen. Zij waren als een kiem waar de grotwand als een harde eierschaal omheen was gebouwd. De kiem die me het idee gaf van onvernietigbare vruchtbaarheid. Diep verborgen in de donkere aarde leek de kiem te rusten als een zaadkorrel die wacht op het teken van de lente. Het leek alsof deze mysterieuze organismen van de duisternis een levenslicht bezaten dat eens weer kon gaan schijnen. Zouden de kluizenaars en broeder Cultor van dit edele product hebben gegeten? Was het mede daardoor dat zij een hoge ouderdom en grote wijsheid verwierven?

Bij deze gedachte ging er een rilling door mijn lichaam. Het versterkte mijn besef dat ik iets wezenlijks beleefde. Het was alsof mijn lichaam van top tot teen aan dit proces deelnam. Ik probeerde mijn gedachten niet te sturen en me open te stellen voor om het even wat ik bezig was te ondergaan.

Toen kwam bij me op wat ik nog steeds zie als een belangrijk moment in mijn religieuze ontwikkeling. De fungi maakten van de grafkamer tegelijk een baarmoeder. Dus eigenlijk was het een herrijzen uit de dood. De biddende vrouwen hadden in het voorbijgaan de spijker op de kop geslagen. Vanaf dit ogenblik begon er een intellectuele last van mij af te glijden. Abstracte concepten uit mijn theologische en filosofische scholing kregen een nieuwe -en veel minder belangrijke- plaats in mijn levensbeschouwing. Als ik me gemakshalve wat simpel uitdruk zou ik zeggen dat de vruchtbare substantie een noodzakelijk substraat is voor de wijsheid die gedurende het leven in een mens kan groeien.'

Gelukkig nam Monnik op dit cruciale moment een adempauze. Hij pauzeerde om mij de tijd te geven zijn diepzinnige gedachten te verwerken. Misschien ook wel om te zien of ik dit inzicht kon bevatten. Achteraf denk ik dat hij misschien bij iedere serieuze gesprekspartner nagaat hoe ver deze in staat is hem te volgen. Door stap voor stap af te dalen naar de kern van zijn zienswijze peilt hij de spirituele rek van zijn toehoorder. Uiteraard heb ik geen idee hoe ver hij ooit met anderen gekomen is. Zijn

verhaal was goed op mij toegesneden, gedoseerd en gestructureerd van opbouw. Het had mij meegenomen op de weg die hij op die wijze min of meer zelf had afgelegd. En ofschoon ik nog veel van zijn onthullingen moest laten bezinken en doordenken vroeg ik me meteen al af of we aan het einde van de reis waren of dat deze zou voeren naar nog hogere oorden.

Monnik oordeelde kennelijk dat dit laatste niet meer voor mij was weggelegd want hij maakte zich op een einde aan zijn verhaal te maken. Hij zei: 'De gedachte dat onze bewustzijnservaringen moeten voortkomen uit een substantieel substraat lijkt in onze cultuur zo langzamerhand een van de ergste wetenschappelijke dwalingen. Dat komt omdat we wat zijn doorgeschooten bij de afrekening met ons magisch verleden. Persoonlijk ben ik nog steeds een liefhebber van onze geesteswetenschappen. Vanuit mezelf probeer ik er echter steeds een verloren dimensie aan toe te voegen Dat is de dimensie van het stoffelijke. Mijn persoonlijke religieuze ervaringen hebben nu eenmaal uitgewezen dat de processen in mijn lichaam, in de tuin en in de keuken grote invloed hebben op de spirituele reikwijdte van mijn bewustzijn.'

En, alle ernst tóch weer relativerend, voegde hij er lachend aan toe: 'De religieuze ervaring van mijn bewustzijn groeit natuurlijk niet zomaar als een paddenstoel op een substantierijke mesthoop. Wel denk ik dat de spiritualiteit ook gevoed wordt door de nutriënten in onze voeding, en ook dat die voeding rijker is naarmate deze komt van meer substantierijke gronden. Maar natuurlijk moeten we alles ook omgekeerd bezien. Tenslotte groeit de keiharde parel als een steen in de boterzachte oester. En ook het schild van de schildpad en de hoorn van de neushoorn groeien uit weke lichamen. Toch zijn ze zeer gewild als ingrediënt van voedsel en medicijn. En wat te zeggen van de mens zelf? Hij beschikt niet over het vermogen van de oester of de schildpad. Toch is het meest vereerde 'steentje' nog altijd de kies van de Boeddha die jaarlijks miljoenen pelgrims naar Sri Lanka trekt.

Als in een flits doorzag ik dat Monnik met deze laatste opmerking een diepere bedoeling had dan alleen maar de ernst van zijn verhaal wat te relativieren. Maar wat precies? Ik begreep dat hij op deze wijze aftastte en naging of ik in staat was nog een stapje verder met hem te gaan. Wat kon de betekenis zijn van deze uiteindelijke omkering van het relaas over de steen?

Ik voelde dat een gerichte vraag voldoende kon zijn om verder ingewijd te worden in de geheimen van de steen. Tegelijk besepte ik dat dit slechts een klein stapje kon zijn. Ik kon vrede hebben met deze beperking en maakte mij op voor een afsluitende opmerking. Zonder zelf te weten hoe ik erop kwam en wat ik precies bedoelde zei ik:

'Tja vreemd, de eetbare paddenstoel filtert voor ons de substantie uit de rots en de Boeddha versteent zijn spirituele erfenis tot een substantiële relik.'

Hiermee eindigt mijn verslag van de ontmoeting die ik met Monnik mocht hebben.

Monnik reageerde in een later stadium nog op mijn afsluitende opmerking aangaande de paddenstoel en de kies van de Boeddha. Hij zei ongeveer: 'De Boeddha had wel iets met de paddenstoel. We weten er niet goed raad mee. Volgens de biografieën van zijn discipelen, die de laatste dagen bij hem waren, overleed de Boeddha kort na het eten van een maaltijd paddenstoelen. We denken dan bij paddenstoelen meteen aan voedselvergiftiging. Dit gegeven zou erop kunnen wijzen dat hij ons de boodschap wil nalaten vooral niet van de fungi te eten. Maar het ligt anders. De Boeddha kondigde tevoren aan dat de tijd van zijn verscheiden was aangebroken en dat hij zijn laatste maaltijd zou gebruiken bij een bevriende smid. Ook vermeldt zijn biograaf die er getuige van

was dat de Boeddha eenieder bezwoer zijn doodsoorzaak niet in verband te brengen met de paddenstoelen die hij gegeten had; misschien, zo denk ik nu, eerder het tegendeel. Hoewel ik me realiseer dat Jezus' dood helemaal niet met de voedselkwaliteit van het Laatste Avondmaal heeft te maken zie ik een overeenkomst tussen de laatste maaltijden van de twee grote geestelijke leiders. Daarom zou het vanuit mijn zienswijze, maar de Boeddhisten weten er veel meer van dan ik, denkbaar zijn dat de Boeddha met zijn laatste maaltijd bij de smid nog een symbolische daad heeft willen stellen. Wilde hij niet juist op die wijze elke verdenking -van om het even wat- in de richting van zowel de smeden als de paddenstoelen voor goed de wereld uit helpen? Je moet bedenken dat zijn discipelen Indiërs waren en dat de maaltijd in India deel uitmaakt van belangrijke rituelen. Nog steeds hebben vooraanstaande Indiërs die zich het financieel kunnen veroorloven een brahmaan als kok. Brahmanen behoren vanouds tot de hoogste kaste, die van de priesters. Voor ons is het een wat merkwaardige gedachte dat een kok de hoogste wijdingen van het priesterambt moet bezitten om bevoegd te zijn de maaltijd klaar te maken. Maar je kunt het ook zien als een teken dat de christelijke geloofsleer wat meer zou kunnen opschuiven in de richting van een alimentaire theologie. Een goed voorbeeld van zo'n ontwikkeling is het spirituele leiderschap van de Tenzo in het zenboeddhisme. De Tenzo is behalve spiritueel leider tegelijk de kok van een klooster zen-monniken. Net als de Brahmaan in India moet hij de hoogste wijdingen hebben ontvangen alvorens hij deze eerbiedwaardige positie in de keuken mag bekleden.

Ik keer terug naar de paddenstoel.

Monnik heeft mij verteld dat men zich op Engelenberg helemaal niet verbaasd toonde over het voorkomen van voedzame paddenstoelen in het retraiteverblijf van broeder Cultor. Men vermoedde dat hij in de grot voornamelijk leefde van bronwater en paddenstoelen. Voor geen enkel organisme toonde hij méér belangstelling dan voor deze spontaan opkomende schimmels. Hij zou eens gezegd hebben dat ze bijna net zo voedzaam waren als de hostie. Ook zou hij het bronwater de kwaliteit van de miswijn hebben toegedicht.

Volgens Monnik moeten we de woorden van Cultor verstaan als een beschouwing over de complementariteit van de paddenstoel en het bronwater. Hij bedoelt gewoon te zeggen dat de substantiële krachten van de fungi en het bronwater elkaar aanvullen. In de schatkamer van de berg groeiden paddenstoelen op mest en mineralen die er waren afgezet. Die mineralen zouden, al dan niet met behulp van mest, door het mycelium van de fungi zijn losgeweekt en aldus toch nog de menselijke voedselketen kunnen binnendringen. We weten er het fijne niet van, maar het feit dat de fungi de uitzonderlijke reputatie van '*magic mushroom*' genieten en in de overlevingsdiëten van de oude artsenijboeken nergens ontbreken, wijst op iets bijzonders.

Monnik sprak op een gedragen toon over de paddenstoel. Het bezoek aan de grot was voor hem ook in dit opzicht een ware openbaring geweest. De groei van deze gezonde lekkernij in de donkere aarde waarin geen leven mogelijk leek had hem aan het denken (en studeren?) gezet. Hij wist me te vertellen dat er fungi bestaan die met hun kilometerslange myceliumdraden rotsspleten binnendringen om de schaarse nutriënten uit grote partijen land en stenen te filteren. Hij beschouwde de fungi daarom ook als een soort mineralenbron. De paddenstoelen in de grot waren voor hem als het topje van een ijsberg. De draden zag hij net als de wateraders diep door de rotsspleten lopen op zoek naar de ingrediënten voor de heilig makende substantie. De substantie waarmee de kluizenaars zich in leven hadden gehouden. Wat in de paddenstoel aan de oppervlakte kwam was enkel de zichtbare oogst van de myceliumdraden die als organische mijnwerkers in de bergen graven om zoveel mogelijk substantie vrij te maken.

Dit beeld sprak hem vooral aan omdat hij voor het eerst een natuurlijke verklaring kreeg voor wat hij in zoveel hagiografieën had gelezen over de grotten. In heilige verhalen duikt steeds weer het beeld op van een donkere nacht waarin de mysticus tot een cruciale doorbraak komt. Nooit eerder was hem duidelijk waarom deze beslissende doorbraak zo vaak in een grot moest plaatsvinden.

Toen hijzelf in de grot was spiegelde hij zich aan wat de natuur hem voorhield. Het was alsof hij nu pas echt kon doordringen tot zijn innerlijke bron door zich te identificeren met de omringende natuur. Deze omringende natuur toonde hem de bron en de paddenstoel. Beiden waren eindpunt en verzamelplaats van diepgelegen kostbare ingrediënten waaruit de substantie voortkomt. De lange onnavolgbare wegen van de ondergrondse wateraders waren voor hem maatgevend voor de lange en moeizame mystieke weg. Op die weg is de mens, net als het water en de wortel, bezig het goede en voedzame te zuiveren uit de ruwe grondstof waarin het is verspreid en opgesloten. Dit is de filtering van het heilige uit de verontreiniging van het profane.

Zijn spirituele ontwikkeling zag Monnik vanaf dat moment als een proces dat synchroon verloopt met de inzameling van de substantie. Zijn doorbraak, de ervaring van zekerheid omtrent zijn levensvragen, was als een emergentie van bewustzijn op het substraat van een kritische massa aan substantie. Deze ervaring vergeleek hij met de paddenstoel omdat ook bij de paddenstoel sprake is van langdurige ondergrondse filterprocessen die uiteindelijk -bij het bereiken van een zekere kritische massa- leiden tot het doorbreken naar de bovengrond. Van buiten gezien is die doorbraak zelf een kwestie van uren of hooguit enkele dagen. Maar de onzichtbare lange weg, die van de opbouw van de vereiste kritische massa, blijft onzichtbaar. Monnik was alert op dit gegeven omdat hij uit de hagiografieën maar al te goed wist dat de kern van het levensverhaal van de grotbewoners zich afspeelt in de donkere nacht en dat de verlichting doorgaans beperkt blijft tot een korte slotparagraaf.

Persoonlijk ben ik tot de slotsom gekomen dat Monnik door het bezoek aan de grot al zijn twijfel omtrent de rol van de voeding heeft overwonnen. Vanuit zijn verleden voelde hij altijd al dat de natuur een onmisbare voorwaarde was voor zijn spirituele groei. Het werk in de moestuin en de keuken zette hem op het spoor van de substantie. Er kwam een einde aan zijn pelgrimage vol vragen en twijfels toen hij de bron der bronnen bereikte. Toen zag hij voor zich hoe de natuur met haar levengevende substantie de mens heiligt.

Vanaf dat moment zag hij de instelling van de eucharistie vooral als een sacrament dat de dagelijkse voeding in ere houdt. Ook was het werk in de keuken en in de tuin voor hem sacramenteel geworden.

Hoewel hij er slechts indirect over sprak begreep hij maar al te goed dat dit inzicht niet alleen zijn grote levensvraag beantwoordde, maar ook dat het vele nieuwe vragen zou oproepen. Door de voeding te aanvaarden als een factor van de spirituele groei stootte hij onmiddellijk op een boeiende vraag. En dat was de vraag naar de mogelijkheid die spirituele groei te versnellen. Monnik wist van meet af aan dat de fungi vanouds in veel rituelen een rol van betekenis hadden gespeeld. Nog steeds is men in brede kring vertrouwd met het vermogen van veel zwammen de mens voor korte tijd naar hogere geestelijke domeinen te verhuizen. Een geestelijke reis die niet zelden wordt vergeleken met, en soms zelfs aangeprezen als, dé mystieke doorbraak. Monnik zag deze aanwending van de fungi vooral als een vorm van misbruik maar beseftte tegelijk dat zijn beroep op de paddenstoel door velen in die verdachte hoek zou worden geplaatst. Hij had duidelijk wat met die verdenking gezeten maar kwam tot de volgende, voor hem bevredigende slotsom.

De hallucinerende fungi vergeleek hij met de verboden vrucht van de paradijselijke natuur. De gevaarlijke fungi beschouwde hij als een soort drugs. Ze geven misschien éven een gelukzalige hallucinatie, sommige noemen het zelfs een mystieke - of godservaring, maar er volgt een zware terugslag zodra men weer in de oude realiteit ontwaakt.

De paddo als hallucinerende plant was voor Monnik typerend voor een groot probleem van de westerse mens. De mens die vanuit zijn ondraaglijke vervreemding van God en Natuur een wanhoopspoging doet deze grote breuk te lijmen. De goede weg is volgens Monnik die van de religieuze mens die bereid is de lange moeizame pelgrimage als deel van zijn levensweg te aanvaarden. Deze mensen nemen een voorbeeld aan de natuur en verzamelen gestaag de ingrediënten die voor de opbouw van de substantie nodig zijn. Vanuit hun geloof in het nog onbekende, maar wel beloofde, land werken zij naarstig aan de ophoping van substantie. Het beloofde land is een bewustzijnservaring die zich zal voordoen zodra hun inspanningen tot de kritische massa van de substantie hebben geleid.

Het grote gevaar dat de pelgrim gedurende zijn reis aldoor belaagt is de verleiding een stuk van de moeizame lange weg af te snijden. De goede weg kronkelt als het ware over lange lussen bergopwaarts. Onderweg ziet men de top vaak liggen en dan dient de verleiding zich aan de weg te verlaten en binnendoor te steken. Deze doorsteek is de verlokking van de greep naar de verboden vrucht. Het verschaft misschien wel een vergelijkbaar geluksgevoel als wat de pelgrim hoopt te bereiken, maar het is slechts van korte duur.

Ondanks het feit dat met de paddenstoel het gevaar van misbruik om de hoek komt kijken biedt hij toch de mogelijkheid het beoogde doel sneller te bereiken. Een gevorderde pelgrim kan het vermogen verwerven de voedzame van de gevaarlijke fungi te onderscheiden. Bovendien, -,maar daarover later-, kent hij misschien een betere bereidingswijze waarmee hij de vergaarde substantie op een veilige manier eetbaar maakt.

Monnik wilde de paddenstoelen beslist niet uitsluiten. Het was zijn vaste overtuiging dat zij twee zaken inbrachten. Eerst het genoemde aspect van de complementaire ingrediënten ten opzichte van normale planten. Cultor moet immers goede redenen hebben gehad het poeder uit de grot mee te brengen. Dit poeder moet dus een zekere meerwaarde hebben ten opzichte van wat hij uit de bron en de tuin kon aanbieden. Kennelijk was hij op een of andere wijze tot het inzicht gekomen dat de grot iets achterhield waarmee de betere klimmers op grotere hoogte werden beloond. Mogelijk voorzag Cultor het gevaar van misbruik en hield hij het poeder verborgen voor hen die nog niet voldoende waren gevorderd op hun mystieke weg.

Volgens Monnik was het gevaar van de grote verleiding gelegen in de spectaculaire groeisnelheid van de *'magic mushrooms'*. Iedere plantenteler is zich terdege bewust van de natuurlijke traagheid waarmee de natuur haar voedingsstoffen prijsgeeft. De voedselplant vereist doorgaans een volledig groeiseizoen en levert maar eens per jaar een gedeelte van de biomassa af als eetbare vrucht. Dit betekent dat de mens bij de vergaring van de voedzame substantie onderworpen is aan de traagheid die de natuur oplegt.

Vanouds heeft de mens ongetwijfeld verlangend uitgezien naar planten die aan de natuurlijke traagheid van het groeiseizoen konden ontsnappen. Het is niet toevallig dat elke paradijsmythe spreekt over het land dat moeiteloos voedsel levert. Geen wonder dus dat de paddenstoel voor een dergelijke paradijselijke vrucht werd gehouden. Zonder dat men hoeft te zaaien komt de fungus te voorschijn, rijpt in een enkele dag en is meteen in zijn geheel eetbaar. De paddenstoel deed de stoutste droom van de plantenteler in vervulling gaan.

Geen wonder dus dat de eerste gebruikers van de hallucinerende fungi niet afkerig waren van een eigenschap die de eter meteen naar de zevende hemel voerde. Maar helaas al spoedig bleek dat men te hoog had gegrepen. Het enthousiasme moest plaatsmaken voor een grote teleurstelling want de gelukservaring was slechts van korte duur. Gelukkig bestonden er ook paddenstoelen die geen kater gaven en toch voedzaam bleken. Deze groep fungi oefende grote aantrekkingskracht uit op de religieuze mens omdat ze de mogelijkheid opende de natuurlijke traagheid van de plantengroei verre te overtreffen. Naast de inhoudelijke complementariteit vormt deze groeisnelheid het grote voordeel van de paddenstoel.

Met de fungi opende de natuur voor de mens een nieuw perspectief. Dat was de potentie de aangroei van de substantie en dus ook de geestelijke groei op natuurlijke wijze te versnellen. Het principe van de groeiversnelling begon met de paddenstoel en het werd gevolgd door veel andere - zowel heilige als profane- inspanningen om versneld tot het ideaal van het hogere bewustzijn te geraken.

De paddenstoelen versterkten de overtuiging dat gezonde voeding de beste basis was voor de geestelijke groei. De paddenstoelen verhoogden de voedselkwaliteit en openden tegelijk de mogelijkheid van een versnelling. De mensen raakten in de greep van, tot dan nog ongekende, mogelijkheden middels het eten meer geluk en hogere wijsheid te verwerven. De statische levensbeschouwing werd hiermee voorgoed doorbroken. De ijzeren wetten van de traagheid van de plantengroei overheersten niet langer de oertijdse levensbeschouwing. Via de fungi was het de natuur zelf die voor ons een nieuw dynamisch perspectief opende. De oude visie op de onverbreekelijke cyclus van leven en dood bleef niet langer onaantastbaar. In de oude visie zag de mens zijn leven als dat van een boom of dier. Bomen en dieren hebben een beperkt vermogen tot het opnemen van voedsel en daarmee ook een beperkte omvang en levensduur. Op analoge wijze zag de mens zichzelf groeien, bloeien en afsterven omdat hij met zijn eigen mogelijkheden ook gehouden was aan soortgelijke natuurlijke beperkingen bij het vergaren van substantie. De substantie was immers schaars en moeilijk verkrijgbaar vanwege de seizoensgebonden trage groei van de planten. Voorts verschaftte de plant alleen substantie in ruwe vorm en was de beperkte omvang van ons spijsverteringsapparaat niet in staat méér voedsel te verwerken.

Met de komst van de paddenstoelen werd de substantie in meer geraffineerde vorm toegankelijk en bovendien overtrof de paddenstoel elke bekende plant in groeisnelheid. In de ban van deze veel belovende mogelijkheden ging de mens zijn leven vergelijken met dat van de paddenstoel. Zou de mens ooit over de mogelijkheid kunnen gaan beschikken in hoog tempo meer geconcentreerde substantie op de te nemen? Zou die overschakeling van een plantgerichte naar een fungusgerichte levensbeschouwing niet betekenen dat de mens zijn gezondheid en levensduur aanzienlijk zou kunnen verbeteren? Dit schitterende perspectief veranderde de oeroude statische levensbeschouwing in een streven naar vooruitgang dat tot op de huidige dag voortduurt.

De meest tot de verbeelding sprekende mogelijkheden van de nieuwe levensbeschouwing waren de ónsterfelijkheid en het 'verlicht bewustzijn'.

Ik was blij dat Monnik mij de achtergrond van deze verheven begrippen onthulde. Vóór die tijd hadden ze voor mij altijd een onwereldse klank. Voor zover ik ze serieus kon nemen leken ze me als streven veel te hoogdravend. Iedereen die er een beroep op deed werd -door mij althans- niet langer al te ernstig genomen. Thans ben ik echter gaan inzien dat onsterfelijkheid weliswaar een extreem ideaal is maar wel dat het een logische consequentie was van het toenmalige denken over de voedingssubstantie.

Na de ontdekking van de koppeling tussen enerzijds gezondheid en levensduur en anderzijds de opname van vuurbestendige onvergankelijke mineralen, ligt het in dezelfde lijn der verwachting dat het mensenleven eeuwigheid of onvergankelijkheid zou kunnen verwerven.

Op dezelfde manier kon ik me voorstellen dat de bevindingen met de paddenstoelen tot de opvatting voerden dat een hoge concentratie van substantie in het lichaam een vruchtbaar substraat vormde voor de verlichting van het bewustzijn.

Men had tevoren al vastgesteld dat spirituele groei en wijsheid afhankelijk waren van de opgenomen substantie. Maar de paddenstoelmaaltijd kon iemand een zekere tijd de staat van verlichting bezorgen. Men dacht dat de fungus beter geprepareerd moest worden zodat de substantie beter door het lichaam werd opgenomen. Nu duurde, zo dacht men, de staat van verlichting niet langer dan de aanwezigheid van de paddenstoelen in het spijsverteringskanaal. Deze verklaring voor de beperkte duur van de gelukservaring was kennelijk bevredigend en men bleef de paddenstoel zien als het bewijs dat voeding de bewustzijnsverlichting bevordert.

Aldus kreeg de paddenstoel op den duur een belangrijke symboolfunctie. De '*magic mushroom*' werd de kroon op de alimentaire theologie van menig grote religie.

De nieuwe horizon van de menselijke mogelijkheden prikkelde de verbeeldingskracht en de inventiviteit. Ideaaltypisch liet men zijn gedachten uitgaan naar het ideale mengsel ingrediënten dat onsterfelijkheid kon geven. Men noemde deze substantie de 'levenselixer'. De 'levenselixer' of 'elixir der onsterfelijkheid' kreeg in de loop der tijd oneindig veel namen. Direct of indirect verwijzen al die namen naar de meest begeerde schat die de mensheid najaagt: het eeuwigdurende geluk.

Voor Monnik was hiermee duidelijk dat Jezus' woorden bij het laatste Avondmaal, de wonderbare visvangst en broodvermenigvuldiging alsmede vele andere uitspraken in feite ook verwijzingen zijn naar de levenselixer. De belofte van het Koninkrijk, de staat van genade, en het eeuwige leven verwijzen naar de potentie van onsterfelijkheid. De dagelijkse communie van het *Corpus Dei* getuigt van zijn geloof in het voeden van het eeuwige leven. Het tijdstip van het instellen van het Avondmaal wijst, volgens Monnik, op Jezus' bedoeling zijn kruisoffer in de lijn te plaatsen van het stichtingsoffer van de voorafgaande natuurreligies. Hij verwees ondermeer naar de volgende woorden in de bijbel: 'En het brood dat ik geven zal is Mijn vlees, dat ik geven zal voor het leven van de wereld.' (Joh. 6:15) en 'Werkt niet om de spijs die vergaat, maar om de spijs, die blijft tot in het eeuwige leven.' (Joh. 6:27)

Ik twijfel er niet aan dat het Monnik hierbij grote ernst was. Maar ook weer niet zo ernstig of hij toonde mij lachend een kleinood. Het was een paddenstoelvormig doosje, niet groter dan een vingerhoedje, dat gevuld was met as. De abt van de Engelenberg had het hem cadeau gedaan bij zijn vertrek.

Eerst dacht ik dat het een verpulverd steentje was uit de schatkamer van de kluizenaar, maar dat sprak hij tegen.

'Nee', zei hij, 'deze as heb ik gekregen om de monastieke traditie voor de ondergang te behoeden. Het poeder uit de grot maakt akkers vruchtbaar en planten voedzaam, zelfs geneest het dieren en mensen. Schatgravers zullen er ongetwijfeld naar blijven zoeken tot ze er een steengroeve voor kunnen aanleggen, compleet met fabrieken voor 'kunstmest', voedingssupplementen en medicijnen. Maar dit poeder is één leven langer gezuiverd. Het is veredeld in de lange mystieke levensweg van broeder Cultor zelf. Als het mij niet lukt de 'Oase' weer tot bloei te brengen en de woestijn van glas en beton dreigt haar te overweldigen; in dat geval zaai ik Cultors as hier uit om het tij der tijden alsnog te keren.'

Ernst en eerbied lagen bij Monnik steeds ingebed in een soort humor waarmee hij elke schijn van dogmatisering wegnam. Zo was het ook met de Cultor-as, die veel voor hem betekende.

De lach waarmee hij zijn dierbare bezit omlijstte bleek -zoals in eerdere gevallen- een opstapje voor een diepzinnige toelichting. Monnik zag de as als drager van de kwaliteit van Cultor's levenswerk, maar de óverdraagbaarheid van zo'n levenswerk is waar het altijd óók nog om draait. Als de as willekeurig in vruchtbare bodem valt zal zij geen vrucht dragen. Men moet ook kennis hebben van de bereidingswijze en die bereidingswijze was voor Monnik de leefwijze en werkwijze van Cultor. Zonder enige kennis van die bereidingswijze zal de elixerinhoud van de as niet tot uitdrukking kunnen komen.

Met die nadruk op de bereidingswijze geeft Monnik in feite te kennen dat de substantie op zichzelf maar de helft van het geheim ontsluit. De andere helft van de oplossing heeft betrekking op wat hij steeds noemt: de 'bereidingswijze' of de 'werkwijze' die de substantie als uitkomst heeft.

Als ik over een bevredigende uitleg van die bereidingswijze beschikte had ik deze notitie korter en duidelijker kunnen houden. Helaas moet ik je bekennen dat er voor mij nog veel vragen leven betreffende de feitelijke strekking van Monnik's bereidingswijze. Misschien is het wel zo, -hoewel ik helemaal niet pretendeer het te kunnen beoordelen-, dat Monnik dit vraagstuk zelf nog niet helemaal heeft opgelost. Een van de redenen waarom ik dit denk is het feit dat hij tijdens zijn verblijf op de Engelenberg niet in de gelegenheid is geweest de werkwijze van Cultor te leren kennen. Wel is het mij duidelijk geworden dat hij tijdens zijn bezoek aan de Engelenberg tot de zekerheid kwam dat zijn keuze voor het tuinwerk een wezenlijk onderdeel van zijn roeping moest zijn. Cultor was zijn voorbeeld, hij wilde niets liever dan in diens voetsporen treden. Meerdere malen refereerde hij aan Genesis, waar wordt gezegd dat God de mens schiep om zijn hof te bewerken. Hiermee bedoelde hij te zeggen dat zijn roeping de zegen des hemels had. Maar ook gaf hij mij daarmee te kennen dat ieder mensenleven op de een of andere manier in het teken van het tuinierschap zou moeten staan. In bedekte termen had Monnik in zijn relaas over Cultor immers al aangegeven dat een celebrant tijdens de mis in feite bezig is aan de bewerking van de Tuin des Heren. Voor hem was die uitleg de bevestiging van het inzicht dat hij als een doorbraak heeft ervaren.. Dat is het inzicht dat een waarachtig religieus leven in feite concreet natuurgericht moet zijn. Die natuurgerichtheid omvat het werk aan de substantievrijmaking in de tuin en in de keuken. Het 'terug naar de natuur' en het 'terug naar God(sdienst)' was voor hem onafscheidelijk. Dat is in zijn Oase met één oogopslag vast te stellen vermits je althans op het verband alert bent. Met zijn tuintjes in de Oase houdt Monnik zijn gasten en voorbijgangers impliciet de boodschap voor: 'Volg de religieuze roep van je hart en kijk naar de natuur'. En gebruik dat als voorbeeld van je persoonlijke spirituele groei.

Iemand die een retraite in de Oase doet hoort geen preken of lezingen. In de tuin kan men Monnik of een van de tuinlieden aantreffen. Misschien lukt het met iemand aan de praat te komen maar liever stoppen ze je een stuk gereedschap of een bundeltje planten in handen. Alsof het motto is: 'in de omgang met de schepping leer je de schepper het beste kennen'.

Monnik geeft hiermee een bepaalde interpretatie aan de Regel van Benedictus. Zijn uitleg houdt, lijkt mij, in dat we meer nadruk moeten leggen op het oude monnikenbestaan dat Benedictus voor ogen stond bij het opstellen van de Regel. We weten dat Benedictus het leven van de Egyptische woestijnvaders als model voor de monniken zag. Vooral het leven van de Heilige Antonius inspireerde hem sterk. Antonius leefde teruggetrokken in de Egyptische woestijn en verbouwde voor zichzelf voedsel in een klein tuintje voor de ingang van zijn grot. Benedictus, en na hem vele stichters van monnikencongregaties hebben dit gegeven vastgehouden.

Lange tijd heb ik geen andere dan praktische betekenis aan dit aspect toegekend. Immers, indien men zich uit het wereldse gebeuren wil terugtrekken komt men al snel op het rustige platteland terecht. En wat is er dan meer praktisch dan je eigen voedsel te verbouwen. Vooral in de zesde eeuw toen de wegen en transportmiddelen nog erg primitief waren. Maar Benedictus legt impliciet nadruk op zelfvoorzieningslandbouw van zijn kloosters: '*Ora ét labora*'. Het '*labora*' is in de eerste plaats gericht op het eigenhandig telen van voedselplanten.

Monnik is door zijn belevenissen tijdens de speurtocht naar de bron van de substantie tot de slotsom gekomen dat het 'monnikenwerk' op zichzelf een factor van grote betekenis is. De tocht is een pelgrimage gebleken. Een 'weg' die alleen tot een goed einde komt indien men zijn leefwijze er geheel op afstemt. De werkwijze in de natuur, meer in het bijzonder de bereidingswijze van de substantie is voor de monnik de weg van zijn roeping. De natuur kan de monnik dienen tot richtingwijzer tijdens zijn pelgrimage. Door het zoeken naar een harmonieus evenwicht met de omgevingsnatuur vervult de monnik zijn '*labora*'. Dat zijn de lichamelijke inspanningen die hem als waarachtige gods-dienst-oefeningen verder brengen in zijn spirituele groei.

Zodra de hele beschouwing over het voeden van geestelijke groei wordt gedacht tegen de achtergrond van de zelfvoorziening begrijpen we pas goed hoe essentieel die voeding kan zijn. Als we uitgaan van eigenhandig gekweekt voedsel zien we gemakkelijk in hoe de bereiding van de substantie tot een levenswerk kan uitgroeien. Een levenswerk voor het individu maar tegelijk een weg van evolutie voor de mens in het algemeen. De 'substantie' staat dan voor de ruimere betekenis van de stoffelijke aspecten die de mens in zijn omgang met de natuur corrigeren. Het is dáárom dat het levenswerk van de monnik wel eens model heeft gestaan voor om het even welke vorm van spirituele evolutie. Zelfs de onderzoeksmethode van de moderne natuurwetenschap is via het opus van de alchemist nog verwant met het natuurmystieke model van de vroege monniken.

Als Monnik sprak over natuurontwikkeling gebruikte hij vaak de adjectieven 'harmonieus', 'evenwichtig' of zelfs 'heilig'. Pas achteraf ben ik gaan inzien hoe belangrijk deze adjectieven zijn voor het begrijpen van zijn boodschap. Volgens mij wijst hij daarmee op het gevaar van 'misbruik' van de substantie of op de kans dat men de 'weg' verlaat. Meestal gaan deze twee fouten hand in hand. Het 'verlaten van de weg' is het opgeven van de juiste bereidingswijze en dat leidt tot kwaliteitsverlies van de substantie. Dit kwaliteitsverlies manifesteert zich in de degradatie van de voeding, wat doorgaans leidt tot compensaties als het gebruik van substituten en overconsumptie. Minder kwaliteit betekent immers minder substantie en dus degradatie van smaak en voedingswaarde. Men poogt dit verlies te compenseren door meer te consumeren, hetgeen inhoudt dat er nog meer geproduceerd moet worden. Bijgevolg gaat men dan beroep doen op productiviteitsverhogende technieken. Deze technieken voeren nóg verder van 'de goede weg' (van handmatige zelfvoorziening) en we zitten in de welbekende spiraal die ons steeds verder van de kern verwijderd.

Volgens mij doelde Monnik op dit soort afdwalen van de weg toen hij ietwat smalend sprak over de fabrieken die de berg van de grot zouden afgraven. In feite lijkt hij daarmee de moderne technische vooruitgang op het terrein van de voedselvoorziening grotendeels te veroordelen.

Overigens horen we een dergelijke kritiek vaker. Het bijzondere is echter dat het hier uit een totaal andere hoek komt. Zonder meer opzienbarend vond ik dat juist uit deze onverwachte hoek een alternatief werd aangeboden. Wie had ooit kunnen denken dat de monachalen met hun werkwijze de feilen van onze technologische ontwikkeling zouden repareren?

Laat ik het niet te ver voeren. Monnik heeft mij niets expliciet van deze strekking gezegd. Het is mijn persoonlijke uitleg van waar zijn pionierswerk toe zou kunnen leiden.

Terugkerend naar wat hij wél expliciet heeft gezegd kom ik op de diepere religieuze betekenis van de zelfvoorziening.

De monnik die eigenhandig zijn tuintje bewerkt confronteert dagelijks zijn elementaire voedselbehoefte met de natuurlijke mogelijkheden deze te bevredigen. Daarbij ervaart hij in de natuur de werkingskracht van het hemelse of goddelijke. Tegelijk blijft veel van wat hij in de natuur ondervindt onverklaarbaar en vaak onzichtbaar.

Vroeger was de fotosynthese een groot mysterie, thans weten we hoe het biologisch in z'n werk gaat. In een later stadium waren het de vererving van eigenschappen en de natuurlijke evolutie die de mens nederig het hoofd deden buigen voor de ondoorgrondelijkheid van de natuur. Thans begrijpen we veel over de erfelijkheid maar nog steeds moeten we bekennen niets te weten van bij voorbeeld de weersomstandigheden die over een week zullen optreden. Het streven invloed op het weer uit te oefenen is ijdel gebleken en de wetenschap heeft het opgegeven.

Ik bedoel hiermee te zeggen dat ook al neemt onze kennis over de natuur toe, het verandert niets aan het principe dat de mens nederig moet buigen voor het grote wonder waarvan hijzelf een product is. Een Chinees gezegde, dat mij hierop van toepassing lijkt, luidt: 'De menselijke hersenen zijn begrensd, het domein van de kennis is onbegrensd. Hoe gevaarlijk is niet het streven van het begrensdde het onbegrensdde te willen omvatten'.

Het tuinwerk is voor de religieuze ontwikkeling essentieel omdat men daarmee leert wat ontzag en eerbied voor de natuur feitelijk inhoudt. In de omgang met de natuur leert de mens zijn beperkingen en dus vooral zichzelf kennen. De natuurlijke behoefte aan voedsel drijft de mens altijd weer het land op. Maar in de manier waarop de natuur hem leert hoe deze behoefte het beste te bevredigen ervaart hij ook zijn diepere spirituele behoeften. En het is omwille van 'het voeden' van die spirituele behoefte dat er een verbinding moet blijven bestaan tussen het werken en het eten.

Monnik is zeker geen doemdenker en allerm minst een dogmaticus maar op dit punt zal hij beslist niet van wijken willen weten. Zowel in de Oase als op de Engelenberg had hij kennis gemaakt met bezoekers die geen oren hadden naar wat er in de tuin gebeurde. Ze kwamen flessen en tassen vullen en hoefden alleen antwoord op de vraag: 'Wat is de prijs?'. Pogingen om deze mensen te interesseren voor de bereidingswijze van de substantie bleven doorgaans vruchteloos. Zij waren er niet op uit iets in hun leefwijze te veranderen. 'Geloven met de handen' was ze onbekend. Dat zijn onder andere de verstokte zondagschristenen die de dag des Heren heiligen met een hapje hostie. Op maandagochtend keren zij terug naar hun profane bezigheden waarin geen ruimte meer is voor een sacrale leefwijze. Enige analogie tussen de hostiebereiding en de door de weekse maaltijd vonden ze ronduit gezocht zo niet belachelijk.

Monnik begreep deze mensen maar al te goed en had er begrip voor. Hij zag wel in dat dit het onvermijdelijke resultaat was van een eeuwenlange ontwikkeling in de christelijke theologie en liturgie. De vervréemding van de schepping kon lange tijd voortwoekeren voordat duidelijk werd dat de vervreemding van de schepper er onvermijdelijk op moest volgen. Het inzicht in de samenhang van de vervreemding van God en de natuurvervreemding is iets van de laatste tijd.

Maar Monnik wist ook dat hij beter een enkel lichtje kon ontsteken dan duizend duisternissen vervloeken omtrent het leergezag en de theologie. Dat lichtje was de tuin van de Oase.

Van lieverlee had Monnik ingezien dat de zondagse kostgangers van de weg waren geraakt door te denken dat de werking van de substantie uitsluitend was gebaseerd op zijn stoffelijke inhoud. Toen er eenmaal een markt bleek te bestaan voor substantie zonder bereidingskeurmerk was de profanisering van de bereiding nog slechts een kwestie van tijd. Handige fabrikanten namen met behulp van chemische formules en farmaceutische kennis hun toevlucht tot synthetische processen. Al snel was de substantie overal verkrijgbaar en werd aangeprezen als de kortste en goedkoopste weg naar een gezond en gelukkig leven.

Monnik was van mening dat Antonius en Benedictus deze ontsparing maar al te goed door hadden en daarom hun 'Regel voor Monniken' zo hebben geformuleerd dat de monastieke traditie niet in deze val zou trappen. In de kloosters bleef de binding tussen productie en consumptie zo strikt dat er een onmiddellijke terugkoppeling kon optreden zodra op een van de twee iets viel aan te merken. Op die manier bleef het rituele niveau van de bereidingstechniek verbonden met de elixer-inhoud van de voeding. Zodra echter het inschakelen van handel en markt deze zelfvoorziening verstoort wordt de terugkoppeling ondergraven.

Volgens Monnik maken zij, die afwijken van de natuurmystieke weg het zichzelf onnodig moeilijk. Zij trappen in de val van de goudzoekers die denken dat de elixer der onsterfelijkheid zonder langdurige zelfontwikkeling verkrijgbaar is. De goudzoekers hebben de innerlijke mystieke component afgezworen en zich volledig geworpen op de materiële omvang van de substantie. Zij gokken erop dat de uitwerking van de substantie los staat van de bereidingswijze.

Ik ga hier nog niet uitweiden over de historische ontwikkeling van het alchemistisch opus maar dat is wel het terrein waar men veel over de ontsparing van de bereidingswijze heeft geschreven.

Monnik was, net als Cultor, overtuigd van de noodzaak de oeroude bereidingswijze van de substantie in ere te houden dan wel in ere te herstellen.

Voor hen was de koppeling van substantievoeding en tuinwerk als een heilig sacrament dat in ere moet worden gehouden.

Voor hen is de bereidingswijze een rituele techniek die moet worden toegepast waar zij altijd werkzaam is gebleken en dat is op de akker en in de keuken.

Voor hen is de akker, net als het kookvuur, een altaar.

¹ (Uit:Jacques van Lennep. 1984. *Alchemie*. Gemeentekrediet, Brussel p.79.)

² De verzen 76-80 uit de Khuddaka-Nikaya-I. Vertaling uit het Pali door Jan de Breet en Rob Jansen. Uitge-verij:. ASOKA Rotterdam, 2002.